

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ

AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ

BEYNƏLXALQ MAGİSTRATURA VƏ DOKTORANTURA MƏRKƏZİ

**“İstehsalat sahəsində fəaliyyət göstərən kiçik və orta sahibkarlıq subyektləri
üçün maliyyə hesabatlarının tətbiqi məsələləri” mövzusunda**

MAGİSTR DİSSERTASIYASI

Müəllifin, soyadı, adı və atasının adı

Mahmudov Şamil Mövlüd oğlu

BAKİ – 2020

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ
BEYNƏLXALQ MAGİSTRATURA VƏ DOKTORANTURA MƏRKƏZİ

BMDM-in direktoru

i.f.d., dos. Əhmədov Fariz Saleh oğlu

_____ **imza**

“ ____ ” _____ **20__-ci il**

**“İstehsalat sahəsində fəaliyyət göstərən kiçik və orta sahibkarlıq subyektləri
üçün maliyyə hesabatlarının tətbiqi məsələləri”**

mövzusunda

MAGİSTR DİSSERTASIYASI

İxtisasın şifri və adı: 060402 - Mühəsibat uçotu və audit

İxtisaslaşma: İstehsal sferasında mühəsibat uçotu və audit

Qrup: 402

Magistrant

Mahmudov Şamil Mövlüd oğlu

_____ **imza**

Elmi rəhbər

i.e.n. Cəfərov Elxan Orxan oğlu

_____ **imza**

Proqram rəhbəri

i.e.n., dos. Seyfullayev İlqar Zülfüqar oğlu

_____ **imza**

Kafedra müdiri

i.e.d., prof. Kəlbəyev Yaşar Atakişi oğlu

_____ **imza**

BAKİ – 2020

Elm andı

Mən, Mahmudov Şamil Mövlüd oğlu and içirəm ki, “İstehsalat sahəsində fəaliyyət göstərən kiçik və orta sahibkarlıq subyektləri üçün maliyyə hesabatlarının tətbiqi məsələləri” mövzusunda magistr dissertasiyasını elmi əxlaq normalarına və istinad qaydalarına tam riayət etməklə və istifadə etdiyim bütün mənbələri ədəbiyyat siyahısında əks etdirməklə yazmışam.

İSTEHSALAT SAHƏSİNDƏ FƏALİYYƏT GÖSTƏRƏN KİÇİK VƏ ORTA SAHİBKARLIQ SUBYEKTLƏRİ ÜÇÜN MALİYYƏ HESABATLARININ TƏTBİQİ MƏSƏLƏLƏRİ

Xülasə

Tədqiqatın aktuallığı: Ölkəmizdə kiçik və orta sahibkarlığın iqtisadiyyatındakı rolu inkişafı qədər onlarda tətbiq edilən uçot siyasəti və maliyyə hesabatlarının inkişaf etdirilməsi, müasir dövrümüzün tələblərinə cavab verən və beynəlxalq standartların tələblərinə uyğun şəkildə hazırlanması da vacibdir.

Tədqiqat məqsədi: istehsal sahəsində fəaliyyət göstərən kiçik və orta sahibkarlıq subyektləri üçün mühasibat(maliyyə) hesabatlarının tətbiq ilə bağlı olan çatışmazlıqların öyrənilməsi, mövcud problemlərin aradan qaldırılması yollarının araşdırılması, onların təkmilləşdirilməsi və beynəlxalq standartlara uyğun şəkildə uçot siyasətinin qurulmasına mane olan amillərin araşdırılmasında ibarətdir.

İstifadə olunmuş tədqiqat metodları: qrafiki təhlil, riyazi hesablamalar, ikili yazılış, dəyər qiymətləndirməsi, kalkulyasiya, iqtisadi təhlilin qruplaşdırma metodları.

Tədqiqatın informasiya bazası: Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsi, Mülki Məcəlləsi, Azərbaycan Respublikasının Mühasibat uçotu haqqında qanunu, Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Nazirliyi tərəfindən təsdiq edilən MHBS-na əsasən memorial order forması əsasında sintetik uçotun aparılması Qaydası, eyni zamanda yerli istehsal müəssisələrindən Giləzi Quşçuluq Şirkəti MMC-nin, AZ FP Co Ltd Süd Zavodunun , Karmen MMC-nin və Legans MMC-nin maliyyə hesabatları təşkil edir.

Tədqiqatın məhdudluğu: Yerli müəssisələrin maliyyə hesabatlarına dair məlumatların əldə edilməsinin çətinliyi.

Tədqiqatın elmi yeniliyi və praktiki nəticələri: Azərbaycanda kiçik həcmli müəssisələr düzgün inkişaf etməsi üçün müəssisələrin qeydiyyatı prosedurlarının sadələşdirilməsi və vergi inzibatçılığının təkmilləşdirilməsi ilə əlaqədar vəziyyətin dəyişdirilməsi zəmnində müəyyən addımlar atılmışdır. Lakin statistik göstəricilərə əsasən bu addımlar hələ də qənaətbəxş deyil və dünya praktikasında istifadə olunan ən perspektivli metodları tətbiq etmək lazımdır.

Nəticələrin istifadə oluna biləcəyi sahələr: KOS-larda maliyyə hesabatlarının tətbiqi zamanı yaranan problemlərin həlli üçün istifadə edilə bilər

Açar sözlər: maliyyə, uçot, istehsal

ISSUES OF APPLICATION OF FINANCIAL STATEMENTS FOR SMALL AND MEDIUM ENTERPRISES OPERATING IN THE FIELD OF PRODUCTION

Summary

Relevance of the research: As well as the development of the role of small and medium enterprises in the economy in our country, it is important to develop accounting policies and financial statements, prepare them in accordance with modern requirements and international standards.

Purpose and tasks of the research: The purpose of the study is to study the shortcomings related to the application of accounting (financial) reporting for small and medium enterprises operating in the field of production, to explore ways to overcome existing problems, to improve them and to study the factors hindering the establishment of accounting policies in accordance with international standards.

Research methods used: graphical analysis, mathematical calculations, binary notation, value estimation, calculation, grouping methods of economic analysis.

Research database: Tax Code of the Republic of Azerbaijan, Civil Code, Law of the Republic of Azerbaijan on Accounting, Rules for conducting synthetic accounting on the basis of memorial order form in accordance with IFRS approved by the Ministry of Finance of the Republic of Azerbaijan, as well as Gilazi Poultry Company LLC , AZ FP Co Ltd prepares financial statements of Dairy Plant, Carmen LLC and Legans LLC.

Limitations of the study: Difficulty in obtaining information on the financial statements of local enterprises. **Scientific novelty and practical results of the research:** For the proper development of small enterprises in Azerbaijan, certain steps have been taken to simplify the registration procedures of enterprises and change the situation in connection with the improvement of tax administration. However, according to statistics, these steps are still unsatisfactory and it is necessary to apply the most promising methods used in world practice.

Areas where the results can be used: Can be used to solve problems in the application of financial statements in SMEs .

Keywords: *finance, accounting, production.*

İxtisarlər və İşarələr

ABŞ	Amerika Birləşmiş Ştatları
ARMB	Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankı
DSK	Dövlət Statistika Komitəsi
ƏDV	Əlavə dəyər vergisi
İİETİ	İqtisadi İslahatlar Elmi Tədqiqat İnstitutu
İİTKM	İqtisadi İslahatların Təhlili və Komunikasiya Mərkəzi
KOBİA	Kiçik və Orta Biznesin İnkişaf Agentliyi
KOS	Kiçik və Orta Sahibkarlıq
ÜDM	Ümumi Daxili Məhsəl
VMZ	Valyuta məzənnəsi üzrə zərər

MÜNDƏRİCAT

	Giriş	8
I FƏSİL	Kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərində maliyyə hesabatlarının tətbiqinin nəzəri-metodoloji əsasları	13-29
1.1	Kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərində maliyyə hesabatlarının təşkilinin nəzəri əsasları	13
1.2	Dünya praktikasına əsaslanan iqtisadiyyatın qloballaşdırılması şəraitində istehsal fəaliyyətinin səmərəliliyinin artırılmasında Kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinin əhəmiyyətliyi və onların beynəlxalq tələblərə cavab verən maliyyə hesabatlarının tərtibi ilə bağlı əldə etdikləri təcrübələri	18
1.3	Azərbaycanda Kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərində maliyyə hesabatlarının tətbiqinin qanunvericilik bazası.	24
II.FƏSİL	Azərbaycanda istehsalat sahəsində fəaliyyət göstərən kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərində maliyyə hesabatlarının tətbiqinin mövcud vəziyyətinin təhlil və qiymətləndirilməsi	30-67
2.1	Azərbaycanda istehsalat sahəsində fəaliyyət göstərən kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinin mövcud vəziyyətinin təhlili	30
2.2	Kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərində MHBS-nin tətbiqi problemləri	42
2.3	Azərbaycanda istehsalat sahəsində fəaliyyət göstərən kiçik və orta sahibkarlıq subyektləri üçün maliyyə hesabatlarının tətbiqinin mövcud vəziyyətinin qiymətləndirilməsi	48
III.FƏSİL	Azərbaycanda kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərində maliyyə hesabatlarının etibarlı hazırlanmasını təmin edən uçot qaydalarının təkmilləşdirilməsi.	67-78
3.1	Azərbaycanda kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərində tərtib olunan maliyyə hesabatlarında əks olunan informasiyanın keyfiyyət xüsusiyyətlərinin artırılması.	67
3.2	Azərbaycanda kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərində tətbiqi ilə bağlı yaranmış məsələlərin qanunvericilik bazasının təkmilləşdirilməsi.	73
	Nəticə və təkliflər	79
	Ədəbiyyat siyahısı	81
	Əlavələr	85
	Cədvəllərin siyahısı	87

GİRİŞ

Mövzunun aktuallığı. Gündən-günə genişlənərək inkişaf etməkdə olan dünya iqtisadiyyatının müasir tələblərinə cava verə bilmək üçün hər bir ölkə sahibkarlığın inkişaf etdirilməsinə nail olmalı, xüsusilə də istehsal sahəsində fəaliyyət göstərən sahibkarlıq subyektlərinin maraqlarını iqtisadi siyasətin prioritet məsələlərindən biri kimi nəzərə almalıdır. İnkişaf etmiş Qərbi Avropa ölkələrinin təmsalında baxacağı olsaq asanlıqla görə bilərik ki, bu ölkələrinin hər birinin iqtisadiyyatının inkişafında sahibkarlıq subyektlərini olduqca əhəmiyyətli paya malikdir və bu dövlətlər öz ölkələrində sahibkarlığın inkişaf etdirilməsi üçün vacib tədbirlər həyata keçirmişdilər. Avropada sahibkarlığın inkişaf tarixi orta əsrlərdən başlanmışdı. Heç də təsadüf deyildir ki sahibkarlıq terminini ilk dəfə elmə gətirən ingilis iqtisadçısı Riçard Kantilyon olmuşdur. O, risklər şəraitində fəaliyyət göstərən insanı sahibkar adlandırmışdır. İqtisadiyyata özü-özünü tənzimləyən sistem kimi baxan klassiklər isə öz qeydlərində bu mövzuda çox da geniş fikirlərə yer verməmişdilər. Daha sonralar, Sovet hökuməti zamanı həyata keçirilən məcburi kollektivləşdirmə siyasətinin nəticəsində sahibkarlığın inkişafı tamamı ilə məhdudlaşdırılmışdı. Yeni yaranmış dövlətin iqtisadi baxımdan qüvvətlənməsi üçün sahibkarlığın inkişafı çox vacib bir amildir. Müstəqillik əldə etdikdən sonra Azərbaycan Respublikasında da sahibkarlıq subyektlərinin inkişaf etdirilməsi, demək olar ki köhnə sistem tərəfindən məhv edilmiş olan sahibkarlıq fəaliyyəti yenidən dövlət siyasətinin vacib elementlərindən biri halına gəldi. Bunun üçün də bir çox Dövlət proqramları qəbul və icra olundu, prezident fərmanları verildi. Bir sözlə yeni formalaşan dövlət sahibkarlığın inkişaf etdirilməsi üçün bir çox vacib addım atdı. Bu gün də sahibkarlığın inkişafı məsələsi ölkə başçısı daim diqqət mərkəzində saxlanılır və mütəmadi olaraq verilən fərmanlarla yeni-yeni inkişaf perspektivləri yaradılır.

Sahibkarlığın inkişafı qədər onlarda tətbiq edilən uçot siyasəti və maliyyə hesabatlarının inkişaf etdirilməsi, müasir dövrümüzün tələblərinə cavab verən və beynəlxalq standartların tələblərinə uyğun şəkildə hazırlanması da vacibdir.

Maliyyə hesabatlarının məlumatlarından müəssisənin müxtəlif bölmələrində təsərrüfat fəaliyyətini ayrı ayrılıqda təhlil etmək, onun müsbət tərəfləri ilə yanaşı çatışmamazlıqlarını da müəyyənləşdirmək, plandan kənarlaşmaların səbəblərini aşkar etmək, planlaşmadan kənarlaşmalar varsa günahkar olanları tapmaq, bütövlükdə müəssisənin işinin səmərəliliyinin qiymətləndirmək, onu yüksəltmək yollarını müəyyənləşdirmək və digər məqsədlər üçün istifadə olunur. Bu məqsədlə istifadə olunan informasiyanın dürüst olması, vaxtında təqdim edilməsi, anlaşıqlı olması, neytral olması, və düzgün təqdim edilməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Çünki, maliyyə hesabatlarının istifadəçiləri bu hesabatlar əsasında qərar verir, hansı ki maliyyə hesabatlarında əks olunan məlumatlar səhv olarsa bu zaman istifadəçi də düzgün qərar verə bilməz.

Problemin qoyuluşu və öyrənilmə səviyyəsi: Sahibkarlıq subyektlərinin fəaliyyəti, onların maliyyə hesabatlarının hazırlanması və tətbiq edilməsi məsələləri həm ölkəmizdə, həm də ki bütün dünyada olduqca önəmli məsələlərdən biri hesab olunur, xüsusi ilə də istehsal sahəsində fəaliyyət göstərən sahibkarlıq subyektləri. Belə ki, istehsal sahəsində fəaliyyət göstərən sahibkarlıq subyektlərinin inkişafı nəticəsində dövlət həm özünün daxili tələbatını ödəyə bilməklə yanaşı, həm də xarici ölkələrə mal ixrac etmək qabiliyyətinə malik olur. Bazar iqtisadiyyatında məhsul ixrac edə bilmək ölkəni həm siyasi, həm də ki iqtisadi baxımdan qüdrətli olmasını təmin edir.

İstehsal sahəsində fəaliyyət göstərən sahibkarlıq subyektlərində mühasibat uçotunun aparılması, onların maliyyə hesabatlarının hazırlanması və təkmilləşdirilməsi məsələləri müxtəlif zamanlarda bir çox iqtisadçılar tərəfindən tədqiq olunmuşdur. Lakin, müasir bazar iqtisadiyyatı şəraitində sahibkarlıq fəaliyyətinin dünyanın bir çox ölkələrində, o cümlədən də Azərbaycanda sürətli şəkildə inkişaf etməsi, monotonluqdan uzaqlaşaraq yeni sahələrinin yaranması, iqtisadiyyatın əsas tərkib hissəsinə çevrilməsi bu sahədə yeni yanaşmaların da yaradılmasını, tam araşdırılmamış problemlərin həllini və bu sahədə beynəlxalq standartların tətbiqini zəruri edir. Son illərdə ölkəmizdə

mühasibat uçotu sahəsində aparılmış islahatlar və yeniliklər nəticəsində bəzi məsələlərin həllinə nail olunsa da, hələ həllini tapmayan bəzi problemlər də qalmaqda davam edir. Bu kimi problemlərin mövcud olması bu tədqiqatın aparılmasını zəruri edir. Bu sahədə xarici iqtisadçılardan Riçard Kantilyon, A.Smit, D.Rikardo, Andre Marşall, C.Klark, J.Seyin, İozef Şumpcuter, F.Xayek, Bodo, Alhert Şapiro, Piter Druker, Devid Maklelland, Frensis Uoker və başqalarının, ölkəmizin iqtisadçılarından isə Vaqif Niftullayev, E.O.Cəfərov, Q.Abbasov, Ə.Salahov, Niyazi İsmayılov, Vaqif Məmmədov və başqaları araşdırma aparmışdılar. Lakin, bu mövzuda aparılan araşdırmalar yetərli deyil, çünki, bu sahəd günü gündən inkişaf etməklə yanaşı, beynəlxalq standartlarla uyğunlaşmağı tələb edir.

Tədqiqat işinin əsas məqsədi ölkə iqtisadiyyatının təməl hissələrindən biri hesab olunan istehsal sahəsində fəaliyyət göstərən kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinin inkişaf istiqamətlərinin araşdırılması, istehsal sahəsində fəaliyyət göstərən kiçik və orta sahibkarlıq subyektləri üçün mühasibat(maliyyə) hesabatlarının tətbiq ilə bağlı olan çatışmazlıqların öyrənilməsi, mövcud problemlərin aradan qaldırılması yollarının araşdırılması, onların təkmilləşdirilməsi və beynəlxalq standartlara uyğun şəkildə uçot siyasətinin qurulmasına mane olan amillərin araşdırılmasında ibarətdir.

Tədqiqatın obyekti və predmenti: Tədqiqatın obyektini kimi yerli istehsal müəssisələrindən Giləzi Quşçuluq Şirkəti MMC-nin, AZ FP Co Ltd Süd Zavodunun , Karmen MMC-nin və Legans MMC secilmişdir. Tədqiqatın predmentini ölkəmizdə istehsal sahəsində fəaliyyət göstərən kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinin inkişafı istiqamətlərinin, onlarda tətbiq edilən maliyyə hesabatlarının beynəlxalq standartlara uyğunluğunun, onların tətbiqi problemlərinin və təkmilləşdirilməsi yollarının tədqiqi və mövcud vəziyyətinin təhlili təşkil edir.

Tədqiqat metodları: Elmi Tədqiqatın aparılması zamanı analiz, sintez, müqayisəli təhlil, induksiya, qrafiki təhlildən, riyazi hesablamalardan, ikili yazılış, dəyər qiymətləndirməsi, kalkulyasiya, iqtisadi təhlilin qruplaşdırma metodlarından istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın informasiya bazası: Elmi tədqiqat işinin aparılması zamanı daha çox Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Nazirliyinin, İqtisadiyyat Nazirliyinin rəsmi məlumatlarından, Azərbaycan Respublikasının Nağdsız hesablaşmalar haqqında qanunu, Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsi, Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsi, Azərbaycan Respublikasının Mühəsibat uçotu haqqında qanunu, Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Nazirliyi tərəfindən təsdiq edilən MHBS-na əsasən memorial order forması əsasında sintetik uçotun aparılması Qaydası, eyni zamanda yerli istehsal müəssisələrindən Giləzi Quşçuluq Şirkəti MMC-nin, AZ FP Co Ltd Süd Zavodunun , Karmen MMC-nin və Legans MMC-nin maliyyə hesabatları təşkil edir.

bu mövzuda yazılan məqalə və kitablardan və Azərbaycan Respublikasının müvafiq qanunlarından, prezident fərmanlarından istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın mədudiyyətləri: Yerli müəssisələrin maliyyə hesabatlarına dair məlumatların əldə edilməsinin çətinliyi.

Elmi yenilik:

- istehsal müəssisələrində ehtiyatların beynəlxalq maliyyə hesabatları əsasında uçotun təşkil edilməsi üzrə tövsiyələr verilmişdir;

- istehsal müəssisələrində maliyyə balansının metodikası əyani misallarla əsaslandırılmışdır;

- bazar iqtisadiyyatında istehsal müəssisələrində ehtiyatların fərqli ünsürlərinin uçotunun təşkili və onlardan istifadəyə nəzarət üzrə təkliflər verilmişdir.

Nəticələrin elmi-praktiki əhəmiyyəti: Nəticələrin elmi-praktik əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki elmi tədqiqatın aparılması zamanı əldə edilmiş olan praktiki və nəzəri müddəalardan, əsaslandırılmış nəticələrdən, problemlərin həlli yollarına dair

verilən tövsiyyələrdən KOS-larda maliyyə hesabatlarının tətbiqi zamanı yaranan problemlərin həlli üçün istifadə edilə bilər.

I FƏSİL. KİÇİK VƏ ORTA SAHİBKARLIQ SUBYEKTLƏRİNDƏ MALİYYƏ HESABATLARININ TƏTBİQİNİN NƏZƏRİ-METODOLOJİ ƏSASLARI

1.1 Kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərində maliyyə hesabatlarının təşkilinin nəzəri əsasları

Hər bir ölkənin iqtisadiyyatının və onun iqtisadi inkişafının təməlini mülkiyyəti müxtəlif formalı olan müəssisələr təşkil edir. Kiçik və orta müəssisələrdə məhsulun istehsalı, müxtəlif səviyyələrdən olan işlərin görülməsi, çoxsaylı müştərilərin tələbatlarına uyğun xidmətlərin göstərilməsi kimi həyatı əhəmiyyətdə olan proseslər baş verir. (http://www.lib.bbu.edu.az/read.php?item_type=lecture&file_type=pdf&file=163) Başqa iqtisadi kateqoriyalar kimi kiçik və orta müəssisələrin maliyyəsi də işgüzar münasibətlərdən olan iqtisadi münasibətlərin ümumisiidir. Bu iqtisadi münasibətlər kiçik müəssisələrin maliyyə hesabatlarının düzgün aparılmasının təmininin əsasında durur. Deməli, kiçik və orta müəssisələrin maliyyəsi - maliyyə üzrə olan münasibətlərin ümumi olaraq məcmusunu özündə ehtiva edir.

Kiçik və orta müəssisənin fəaliyyəti üzrə maliyyə-iqtisadi təhlilinin əsas komponentləri mühasibat balasının üfüqi təhlil, şaquli təhlil və trend təhlili, eyni zamanda maliyyə üzrə əmsallarının hesablanmasıdır. Mütləq göstəricilərin öyrənilməsi dedikdə mühasibat hesabatlarının təhlili əsasında kiçik müəssisənin əmlakı üzrə tərkibini, maliyyə üzrə vəziyyətini, xüsusilə vəsaitlərinin formalaşması üzrə mənbələrini, borc vəsaitinin də həcmi, məşul satışından əldə olunan vəsaitin qiymətləndirilməsi üçün müəyyən etməkdir. Hesablamalar əsasında yaranan bu hesabatların fakt üzrə göstəriciləri kiçik müəssisələrin planlaşdırdığı və gələcəkdə çatmaq arzusunda

Kiçik və orta müəssisələrin idarə edilməsində mühasibat uçotu və maliyyə hesabatının rolu danılmazdır və get-gedə də artmaqdadır. Beynəlxalq standartlara əsaslanan muhasibat uçotunun və maliyyə hesabatının tətbiqi ölkəmizin

iqtisadiyyatının dünyanın digər iqtisadi cəhətdən inkişaf etmiş qurumlarına əlverişli şəkildə integrasiyasını və yüksələn tempə inkişaf etdirilməsini nəzərdə tutmuşdur. Kiçik müəssisənin mühasibat uçotunda olan prosesinin son məhsulu və uçot da olan informasiyalarının işlənməsinin son mərhələsi maliyyə hesabatıdır.

Maliyyə hesabatında müəssisənin kənar istifadəçilər üçün təqdim etdiyi standartda uyğun informasiyalar əks olunur. Maliyyə hesabatları ilk baxışdan oxşar görünsə də, bu hesabatlarda istifadəçilərin tələblərindən irəli gələn müəyyən fərqlər mövcud olur. Güman edilir ki, bu fərqlər sosial, iqtisadi və hüquqi vəziyyətlərlə bağlıdır və müxtəlifliklərin səbəb olduğu əksər ölkələrdə milli tələblərin təhlil edilməsi zamanı meydana çıxır. Maliyyə hesabatları elementlərində müxtəlif anlayışlardan istifadə olunması fərqli iqtisadi vəziyyətlərin olması ilə açıqlanır. Məsələn, aktivlər, öhdəliklər, kapital, gəlir və xərclər. Bunlar həmçinin maliyyə hesabatlarında qiyrətləndirmə zamanı fərqli əsaslara üstünlük verilməsinə və maddələrin tanınması zamanı müxtəlif meyarların istifadəsinə gətirib çıxarıb. Bu, maliyyə hesabatlarının tətbiqi sahəsində olan məlumat açıqlamalarına da öz təsirini göstərmişdir. Mühasibat Uçotunun Beynəlxalq Standartları Komitəsi maliyyə hesabatlarının hazırlanması ilə bağlı qaydaların, prosedurların və mühasibat uçotu standartlarının bir-birinə uyğunlaşdırılması məqsədilə bu fərqliliklərin azaldılmasına çalışır ki, iqtisadi qərarların qəbul edilməsində faydalı olan informasiyanı təmin etmək məqsədilə hazırlanan maliyyə hesabatları üzərində fikirləri cəmləməklə daha yaxşı uyğunlaşdırmaya nail ola bilsin. Bu səbəbdən maliyyə hesabatının özünəxaslığı və özünəməxsusluğu da mühasibat uçotunun tələbələrə əsaslı və sistemli şəkildə öyrədilməsi prosesində ortaya çıxır. (<https://drive.google.com/file/d/1axWwCN318KFJdk8Q7mnO2QNuUH3V4RF/view>)

Maliyyənin hər bir kiçik müəssisənin ən mühüm biznes funksiyası olduğu haqqında artıq danışmışdıq. Ancaq bunu da bilməliyik ki, biznesin dilini anlamaq da mühasibatlıq sahəsində dərin biliklərin var olmasından asılıdır. Hər bir menecer üçün onun biznesini əhatə edən rəqəmləri və maliyyə hesabatlarının anlaşılması

onun kiçik müəssisəsinin gələcəyi üçün olduqca vacibdir. Kiçik müəssisənin maliyyə durumunu, fəaliyyətinin nəticələrini dövr olaraq hazırlanmış olan maliyyə hesabatları özündə əks etdirir. Bu hesabatların əsasını təşkil edən elementlərini və əmələgəlmə prosesini nəzərdən keçirmək vacibdir. (<https://banker.az/maliyy%C9%99-hesabatları>)

Qeyd edək ki, kiçik və orta fəaliyyət mexanizmini izah edən 3 əsas maliyyə hesabatı aşağıdakılardır:

1) Mənfəət-zərər hesabatı. Kiçik və orta müəssisənin müəyyən periodik dövr ərzində nə itirib və nə qazandığını (yəni, gəlir və xərclərini) özündə göstərir. Müəssisənin fəaliyyəti zamanı gəlirlər üstünlük təşkil edərsə mənfəət, əks halda isə zərər yaranır: $\text{Mənfəət (zərər)} = \text{Gəlirlər} - \text{Xərclər}$

2) Balans hesabatı. Müəyyən olunmuş dövr ərzindəki fəaliyyəti deyil, konkret hesabların son qalığını (yəni, ana vəziyyəti) göstərir.

3) Kassa hesabatı müəyyən bir dövrdə nağd vəsaitlərin hərəkətini təsvir edir. Nağd vəsaitlərin kiçik müəssisə üçün əhəmiyyət kəsb etməsi ilə bağlı kassa hesabatının meydana gəlməsi əsas səbəblərdəndir. Kassa ilə hesablama metodları arasındakı əsas fərq kassa metodu ilə uçot apararkən satışdan pul daxil olanda, hesablama metodu ilə uçot apararkən isə satış baş verdiyi vaxtdan tam olaraq gəlir sayılır. Bir sözlə, fikrimizi tamamlasaq, nağd olan vəsaitin əldə olunması hüququ əldə edildiyi zaman gəlir kimi tanınır. Xərcin də uçota alınması eyni qaydada baş verir. Bu zaman öhdəlik yarananda xərc hesab olunur, pul kassadan məxaric olduğunda deyil.

Ümumiyyətlə, kassa metodu asan olmasına baxmayaraq nöqsanlı sayılır. Çünki, burada öhdəliklər nəzərə alınmır, debitor borcları gəlirdə öz əskini tapmır və s. Sadalananlardan dolayı biznesdə satışın əhəmiyyətli bir hissəsi demək olar ki, qeyri-nağd (kredit) qaydada baş verir. Bu səbəbdən də kassa metodu ilə uçotun aparılması heç vaxt onun maliyyəsinin vəziyyətini dürüst formada olaraq əks etdirə bilməz.

Məlum olduğu kimi məqsədləri müxtəlif olduğu üçün maliyyə hesabatları kağız üzərində tərtib edilərək, kağız daşıyıcısı formasında hazırlana bilər. Lakin müasir dövrdə vergi öhdəliyini, investisiya potensialını, müəssisənin bazar dəyərini təyin etmək üçün standart formalı hesabatlar hazırlanır, hansı ki, bu hesabatlar həm elektron formada, həm də digər formalarda tərtib olunurlar. Bu səbəbdən dolayı da maliyyə hesabatlarına şərh verilərkən hesabatın təkcə təyinatına deyil, həmçinin də, onun hazırlanma məqsədinə diqqət yetirmək lazımdır. Mütləq sistemli nəzarət kiçik müəssisənin maliyyə resurslarının operativ formada təşkili üçün vacibdir. Ələxsus da bunlardan kiçik müəssisənin mühasibat hesabatlarını, statistiki məlumatlar əsasında araşdırmalar, onların səmərəli istifadəsi və təhqiqatlar vasitəsi ilə pozulması üzərində özünü göstərir.

Mahiyyətinə görə hesabat, təşkilatın və bazarın digər subyektlərinin əlaqələndirici həlqəsi hesab olunur. Digər mühasibat hesabatlarında sistemli yanaşma və təhlilin fərqli formada olması səbəbindən onları istər müxtəlif dövrlərdə tərtib edilən hesabatlar ilə, istərsə də qanunvericilik ilə təsbit olunan hesabatları ilə eyniləşdirmək olmaz. Çünki dövrü olan və qanunvericilik ilə təsbit olunan hesabatlar dövlətimizin ehtiyaclarını ödəyir. Bununla yanaşı, bəzi informasiyalar da vardır ki, daxili ehtiyaclara yönəldilmişdir və hesabat formasında qruplaşdırmaq lazım gəlir. Bu səbəbdən dolayı hesabatlardan həm idarəetmə məqsədləri üçün, həm də mühasibat uçotu məqsədləri üçün istifadə olunur. (Səbzəliyev S., 2018, s.10)

Bir müəssisənin nə qədər məqsədəuyğun fəaliyyət göstərdiyini, maliyyə cəhətdən hansı durumda olduğunu və ən nəhayətində maliyyə dayanıqlığı göstəricilərini analiz edərək maliyyə vəziyyətini təhlil etmək üçün onun maliyyə hesabatlarına baxmaq lazımdır.

Müxtəlif ölkələrdəki qanunvericiliyə görə maliyyə hesabatlarında da fərqlər mövcud olur. Standartlar, hansılar ki, hesabatlarda tətbiq olunur, onlar qanunvericiliyin tələblərinə əsasən müxtəlif ola bilməkdədirlər. Hesabatın tərtibi müəyyən vaxt kəsiyi ərzində (ay, rüb, altı ay, il) olur və kiçik müəssisənin

təsərrüfat fəaliyyətinin son mərhələsi, eyni zamanda mühasibat uçotunun yekunu hesab olunur. Maliyyə hesabatının göstəriciləri kiçik müəssisənin fəaliyyətinin təkcə cari vəziyyətini deyil, həmçinin onun keçmiş hesabat dövrlərinə aid olan informasiyalarını əks etdirir. Bu səbəbdən dolayı hesabatdan istifadə edən istənilən şəxs cari informasiyalar ilə keçmiş hesabat dövründə baş vermiş əməliyyatların informasiyalarını müqayisə etmək imkanlarına malik olur. Maliyyə hesabatları müxtəlif məqsədlərlə hazırlandığı kimi ondan istifadə edən istifadəçilər də fərqlidir. Lazımlı hesabatların istifadəçiləri məqsədləri səbəbindən iki qrup olaraq, birincidə menecerlər, ikincidə isə vergi orqanı, kredit təşkilatları olaraq bölünürlər. Belə ki, səhmdar və investorlar, kredit təşkilatları və təchizatçılar şirkətin maliyyə durumu ilə maraqlanırlar. Digərləri, yəni, vergi orqanları kimi digər dövlət tənzimləyici təşkilatları isə sırf şirkətin qanunvericiliyə uyğun fəaliyyət göstərən göstərmədiklərini müəyyən edirlər. Müxtəlif kateqoriyadan olan istifadəçilərin hesabatlara yanaşma tərzini aşağıdakı cədvəldəki kimi qeyd etmək olar:

Cədvəl 1. İstifadəçilərin maliyyə hesabatlarına yanaşma tərzini

Şirkətin sahibi	Şirkətin aqibəti bilavasitə şirkətin sahibi ilə bağlı olması onu digərlərindən fərqləndirən əsas amildir. Şirkətin taleyi ilə verilən son qərar məhz ona məxsusdur. Bu səbəbdən qazancının və borcunun olmasını və s. nə qədər olmasını bilmək istəyir. Bu məlumatlar əsasında vaxtında, lazımlı tədbirlər görülərək maliyyə dayanıqlığına nail olmaq mümkün hal olur.
İnvestor/səhmdar	Onlar sərmayə qoymaq üçün şirkətin gücünü ətraflı və detallı informasiya tələb edərək araşdırırlar. Çünki qoyduqları investisiyanın taleyi onları maraqlandırır.
Kredit təşkilatı	Şirkətin əldə etdiyi maliyyə vəsaitini (borcu və faizləri) geri ödəyə bilmə imkanını təyin edirlər.
Rəqib	Öz şirkəti ilə digər rəqib şirkətləri müqayisə edərək, bəzi boşluqları müəyyən edib ona uyğun siyasət təyin edərək davranırlar.
Menecer/işçi	Menecerlər maliyyə üzrə nəticələrində verdikləri qərarla tez-tez istifadə edirlər. Bundan başqa, işçilər də öz növbələrində işlədikləri müəssisənin bazardakı mövqeyini bilmək istəyirlər.
Müştəri/təchizatçı	Tərəfdaşlarının mümkün potensial imkanlarını araşdırır.
Vergi orqanı	Vergi öhdəliklərinin tam, vaxtında və düzgün formada yerinə yetirilməsinə nəzarət edir.

Mənbə: <https://banker.az/maliyy%C9%99-hesabatları/>

Hazırda müəssisələrin çox hissəsində hesablama metodu ilə mühasibat uçotunda uçot həyata keçirilir. Ancaq kiçik müəssisələrin bəzilərində kassa metodundan istifadənin də şahidi oluruq. Bu iki metod arasında əsas fərq gəlir və xərcin tanması vaxtı ilə bağlıdır.

Maliyyə əmsalları sistemi iqtisadi mənasına görə aşağıdakı qruplara bölünürlər:

1. Müəssisənin rentabellik göstəriciləri;
2. İdarəetmənin səmərəliliyinin və ya məhsulun mənfəətliliyinin qiymətləndirilməsi göstəriciləri;
3. İşgüzarlıq fəallığının və ya kapital veriminin qiymətləndirilməsi göstəriciləri;
4. Müəssisənin bazar dayanıqlığının qiymətləndirilməsi göstəriciləri;
5. Ödəməqabiliyyətliliyin əsası kimi balans aktivinin likvidliyinin qiymətləndirilməsi göstəriciləri. (Seyfullayev İ.Z., Mühazirə materialı, 2019)

1.2 Dünya praktikasına əsaslanan iqtisadiyyatın qloballaşdırılması şəraitində istehsal fəaliyyətinin səmərəliliyinin artırılmasında Kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinin əhəmiyyətliliyi və onların beynəlxalq tələblərə cavab verən maliyyə hesabatlarının tərtibi ilə bağlı əldə etdikləri təcrübələri.

Kiçik və orta sahibkarlıq subyekti iri sahibkarlıq subyektinin ana gövdələrini təşkil eləyir və bir sıra ölkə iqtisadiyyatından ötrü həyati mühümlüyə sahibdir. Belə ki, bu sahibkarlıq subyekti iri sahibkarlıq subyektinin istehsal elədiyi məhsul və xidməti istehsal eləyərək onlardan ötrü rəqabət aləmiyaradırlar və eyni vaxtda iri sahibkarlıq subyektinin istehsal elədiyi yarımfabrikantı tamamlayaraq iqtisadiyyata geniş yardım edirlər. Sözügedən sahibkarlıq subyektinin iqtisadiyyata bu töhvəsindən dolayı hər bir ölkə iqtisadiyyatın əsas dinamikalarını təşkil eləyirlər (Aypək N, 2009:s.22).

Dünya ölkəsində və bir çox beynəlxalq təşkilatda sözügedən sahibkarlıq subyektinin tanınması meyarı və həm də uçot qaydası nümunələri Respublikamızdakından tamamilə müxtəlifdir.

Beynəlxalq praktikada bu sahibkarlıq subyektinin tanınma ölçüləri və onun təsnif olunması aşağıdakı kimidir.

1.Maliyyə Hesabatının Beynəlxalq Standartı Şurası-sözügedən sahibkarlıq subyektindən ötrü maliyyə hesabatı normları şəkli hazırlayarkən(IFRS for SMES) bu sahibkarlıq subyektinin bir çox özünə məxsus xarakterlərini qeyd eləmişdir ki, bunlar aşağıdakılardır.

1.1.Bu sahibkarlıq subyekti ictimaiyyətə açıq deyil

1.2.Bu sahibkarlıq subyekti əsas ictimai xidməti yerinə yetirmir .

1.3.Bu sahibkarlıq subyekti cəmiyyətə maliyyə hesabatları təqdim eləmək məcburiyyətində deyil. Yəni mövzusu gedən sahibkarlıq subyekti kənar istifadəçiyə təkcə ümumi maliyyə hesabatları təqdim eləyirlər və.s (Demir V, 2007:s.31- 32) 58

2.BMT - daysa kiçik və orta sahibkarlıq subyektinin tanınma meyarı mübahisəli məzmunudur.Ona görə kiBMT-yə aid sayılan fərqli-fərqli ölkədə iqtisadiyyatın inkişaf dərəcəsi və tanınma meyarın istəyindən bağlı olaraq meyar fərqlidir.Ancaq buna baxmayaraq BMT-nin cərcivəsinə daxil edilən bir sıra inkişaf eləmiş ölkədə aşağıda olan kriteriya icra edilməkdədir. (Kaya İ, 2003: s.28)

Cədvəl 2. BMT üçün kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərin tanınma meyarı.

Sahibkarlıq subyektləri	İşçilərin sayı
Orta	50-249
Kiçik	10-49
Mikro	<10

Mənbə: Cəfərov, E. O, 2017 s.45

Cədvəl 3 . İƏİT-nın məlumatına görə bəzi ölkələrdə kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinin tanınma meyarları:

Ölkə	İşçilərin Sayı	İllik dövriyyə (milyon avro)	İllik balans (milyon avro)	İllik net mənfəət (milyon avro)	Sərmayə (milyon avro)
Avstraliya	< 20 kiçik 20-200 orta				
Belçika	<50 kiçik 50-249 orta	< 10 kiçik 10-49 orta	< 10 kiçik 10-42 orta		
Böyük Britaniya	<50 kiçik 50-249 orta	< 2,8 kiçik < 11,2 orta			
Çexiya	<50 kiçik 50-249 orta	< 10 kiçik 10-49 orta	< 10 kiçik 10-42 orta		
Danimarka	<250	<32	<15		
Finlandiya	<50 kiçik 50-249 orta	< 10 kiçik 10-49 orta	< 10 kiçik 10-42 orta		
İspaniya	<50 kiçik 50-249 orta	< 10 kiçik 10-49 orta	< 10 kiçik 10-42 orta		
İsveç	<50 kiçik 50-249 orta	< 10 kiçik 10-49 orta	< 10 kiçik 10-42 orta		

Mənbə: Cəfərov, E. O, 2017 s.39

3.İƏİT-Kiçik və Orta Sahibkarlıq subyekti İƏİT tərəfindən seçilmiş miqdarda işçiləri olan filiallar olaraq işləməyən azad sahibkarlıq subyekti olaraq qəbul olunur. İƏİT kiçik sahibkarlıq subyektində işləyən işçinin miqdarını 50 –yə kimi olmasını dəstəkləyir, ancaq mikro sahibkarlıq subyektindəysə işçinin miqdarını 10 və hətta bir sıra vəziyyətlərdə 5 olmasını dəstək edir.İƏİT-nın məlumatlarına görə bir sıra ölkədə sözügedən sahibkarlıq subyektinin tanınma meyarında bir çox kriteriyalar müqayisə etdirilir.Belə ki, bu ölkədə sözügedən sahibkarlıq subyektində illik net qazanc sərmayə,illik dövriyyələr,illik balans kimi əlamətlər müqayisə olunur.Bu müxtəlifliyin bu ölkələrə kiçik və orta sahibkarlıq subyektində daha yaxşı təsnifl etməyə imkan yaradır.Həm də kiçik və orta sahibkarlıq subyektləriylə əlaqədar bu ölkələrin iqtisadi islahat gerçəkləşdirməsi və kölgə

iqtisadiyyatının qabağının alınmasından ötrü bu tanınma meyarı vacib rol oynayır. Ölkəmizdəysə sahibkarlıq subyektlərinin tanınma meyarlarıyla əlaqədar 59 kriteriya bu göstəricidən həddən artıq fərqlənir və bu dövlətimizin iqtisadi inkişaf səviyyəsiylə bağlıdır. (<https://data.oecd.org/source/entrepreneurship/subjects> 21.09.2016)

Ölkəmizdəysə Nazirlər Kabineti tərəfindən 2018-ci il 21 dekabr 556 nömrəli qərarıyla mikro, kiçik, orta və iri sahibkarlıq subyektlərinin bölgüsü meyarı təsdiq olunmuşdur və bu meyar aşağıda olan kimidir.

Cədvəl 4 . Mikro,kiçik ,orta və iri sahibkarlıq subyektlərinin bölgüsü meyarları.

Sahibkarlıq subyektlərinin ölçüsünə görə meyarları	İşçilərin orta siyahı sayı (nəfər)	İllik gəliri (ig) (min manat)
Mikro sahibkar	1-10	$Ig < 200$ (200 də daxil olmaqla)
Kiçik sahibkar	11-50	$200 < Ig < 3000$ (3000 də daxil olmaqla)
Orta sahibkar	51-250	$3000 < Ig < 30000$ (30000 də daxil olmaqla)
İri sahibkar	251 və ondan yuxarı	$30000 < Ig$

Mənbə: Cəfərov, E. O, 2017 s.12

Həm də bu qərarın qeyd yerində sahibkarlıq subyektlərinin illik gəliriylə əlaqədar yazılmışdır ki, sahibkarlıq subyektlərinin illik gəlirlərinə burada sair satışlardan gəlir daxil edilir həm də qeydlər yerində vurğulanmışdır ki, Sahibkarlıq subyektlərinin mikro sahibkar, kiçik sahibkar, orta və ya da iri sahibkar kimi müəyyənləşməsindən ötrü sahibkarlıq subyektlində çalışanın orta siyahı miqdarı və həm də sahibkarlıq subyektlərinin illik gəlirləriylə əlaqədar göstəricidən daha üstün olanı əsas göstəricidir. Ümumi diqqətə almaq lazımdır ki, bu qərar ondan qabaqki qərara müqayisədə daha da təkmil edilmişdir. Ona görə ki Nazirlər Kabineti tərəfindən qəbul edilmiş 5 iyun 2015-ci ildə olan qərarla mikro sahibkar kriteriyası sahibkarlıq subyektlərinin təsnifatında mövcud deyildi. İndiyə qədər bu kriteriya sahibkarlıq subyektlərinin daxilində ayrıca sahibkarlıq subyektlinə oxşar qeyd edilmişdir. Başqa

dəyişikliklərsə illik gəlirin miqdarında və işçinin miqdarında olmuşdur .Ancaq bizim zənnimizcə bu qərarda bir məsələ də özünü tapmalıdır bu meyar sahibkarlıq subyektinin ölkə iqtisadiyyatında hansı sahədə fəaliyyət göstərmələrindən asılı olaraq tətbiq olunmalıdır.Misal. İndi ölkəmizdə lazımi qədər BOKT fəaliyyət edir və BOKT-larda işçi miqdarı aşağı olmasına baxmayaraq illik gəliri lazımi qədər üstün olur.

Bu kimi sahibkarlıq subyektinin hansı kriteriyaya daxil olmasının ziddiyyət yaratmamasından ötrü ən əlverişli çıxış üsulu sahibkarlıq subyektinə meyarın fəaliyyət etdiyi sahəyə görə tətbiq olunmasıdır. (Mikro, kiçik, orta və iri sahibkarlıq subyektlərinin bölgüsü meyarlarının təsdiq olunması barədə qərar, 2018 s.1-6).

Ölkəmizdə Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartı tətbiq olunsada əfsuslar olsun ki, sözügedən sahibkarlıq subyektlərindən ötrü Maliyyə hesabatı norması tətbiq olunmur.Ölkəmizdə bu standartların tətbiqiylə əlaqədar qanunvericilikdə bir çox məsələyə toxunulmuşdursada təcrübədə bu hələ də həl yolunu tapmamışdır.Misal.”Mühasibat uçotu haqqında qanunda ölkəmizin 29 iyun 2004 –cü ildə olan qanununun 4- cü maddəsinin uyğun yarım bəndində 4.3. Müvafiq icra hakimiyyəti (Maliyyə Nazirliyi) orqanı 4.3.1. Maliyyə Hesabatının Beynəlxalq Standartının Kiçik və Orta Sahibkarlıq Subyektlərindən ötrü Maliyyə Hesabatının Beynəlxalq Standartınınİctimai Sektordan ötrü Mühasibat Uçotunun Beynəlxalq Standartının Azərbaycan dilinə tərcümə edilməsini təşkil eləyir və bu tərcümənin bu standartın Azərbaycan dilində rəsmi mətni kimi dərc edilməsini təmin eləyir.Bu maddənin yarım bəndində uyğun icra hakimiyyəti orqanı adını alan Maliyyə Nazirliyinin Uçot siyasətləri şöbəsi indi ki, günümüzə kimi, bu standartları tərcümə eləyib milli standarta müvafiq bir şəklini üzrlü səbəbdən hazırlamamamışdır.Həm də bu qanunun 9 –cu maddəsində mikro və bundan əlavə kiçik sahibkarlıq subyektlində mühasibat uçotunun gerçəkləşməsi ,maliyyə hesabatının hazırlanması kimi məsələyə toxunulub və bu sahibkarlıq subyektlində

uçot hansı qaydada müvafiq aparılmasını qeyd eləyibdir ki, bunlar aşağıdakılardır:

1.Sözügedən sahibkarlıq subyekti öz uçotu sistemləni Maliyyə Nazirliyinin qərarı sayılan bu sahibkarlıq subyektində uçotun gerçəkləşməsi adlı qaydaya müvafiq yerinə yetirməlidirlər, və ya;

2. öz seçimindən əlaqəli olaraq,maliyyə hesabatını kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərindən ötrü Maliyyə Hesabatının Beynəlxalq Standartına və ya Maliyyə Hesabatının Beynəlxalq Standartına müvafiq tərtib eləmək hüququna sahibdirlər..

3. Mikro və kiçik sahibkarlıq subyekti, öz seçimindən əlaqəli olaraq, gələn ildən ötrü illik maliyyə hesabatını Kiçik və Orta Subyektlərindən ötrü MHBS-na və ya MHBS-a müvafiq tərtib eləmək qərarını, uçot siyasətində göstərməklə, indiki ilin dekabrın 31-ə qədər qəbul eləyir.(Mühasibat uçotu haqqında qanun 2004 s.8-12).

Əgər ölkəmizdə İFRS for Smes icra olunsay aşağıdakıları təklif etmək olar.

1.Qanunvericilikdə kiçik sahibkarlıq subyektləriylə orta sahibkarlıq subyekti fərqli-fərqli təsnif olunmuşdur bu norma Kiçik və orta sahibkarlıq subyektinə aid olduğundan ötrü sözügedən sahibkarlıq subyektlərindən ötrü vahid maliyyə hesabatları standartı şəkli hazırlansın Maliyyə Nazirliyi tərəfindən və İFRS for Smes müvafiq formada. Həm də qeyd elədiyim İFRS for Smes-in bölməsinə müvafiq formada bu standart hazırlanmalıdır.

2.Ümumi formada söyləsək ki kiçik və orta sahibkarlıq subyektinin özünə buraxılır ki bu standartın icra olunması yəni qanunvericilikdə öz marağı sözü qeyd edilir o vaxt mən təklif eləyirəm ki,kiçik və orta sahibkarlıq subyekti bu sektorda ciddi formada marifləndirilsin bu standartların ona əldə etdirəcəyi avantaj başa salınsın .

3.Sözügedən sahibkarlıq subyektinə tək cə vergi məqsədlərindən ötrü yanaşılmasının fikri ortadan götürülməlidir.Yəni tək cə fiskal siyasət mövqeyiylə baxılmalıdır. Bu sahibkarlıq subyektinin böyüməsindən ötrü mümkün olan bütün vəziyyətlər qurulmalıdır.

Ölkəmizdə bu standartların, icra olunmamasının əsas istəyi 2 –ci fəsildə qeyd elədiyimiz kimi ixtisaslı kadr azlığı və maliyyə vəsaitlərinin məhdud olmasıdır. Bütün bu mənfi vəziyyətlərə baxmayaraq dövlətimizdə kiçik və orta sahibkarlıq subyekti iqtisadiyyata olan töhvəsi ,sayının artıq olması səbəbiylə ölkə iqtisadiyyatının əsas parçasını təşkil eləyirlər .Amma iqtisadiyyatın əsas parçasını təşkil eləmələrinə baxmayaraq biznes krediti qazanmaqda,beynəlxalq bazara giriş qazanmaqda və böyüməkdə sıxıntıyla üzləşirlər.Bu səbəbdən dolayı bu standartların ölkəmizdə icra olunması qəbul ediləndir və bu standartların milli standart şəkli hazırlanarkən başqa ölkənin təcrübəsindən və bu standarta müvafiq formada tətbiq elədikləri uçot qaydalarından istifadə olunmalıdır

1.3Azərbaycanda kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərində maliyyə hesabatlarının tətbiqinin qanunvericilik bazası

Müəssisələrdə maliyyə hesabatlarının düzgünlüyünün təmini edilməsi maliyyənin mexanizmi ilə həyata keçməsi səbəbindən uçot mexanizminin başlıca mahiyyəti, maliyyənin yaxşı idarə olunması sistemi və bu sistemə aid olan hər bir element ayrılıqda təhlil olunaraq öyrənilməsi, maliyyənin metodu, maliyyənin alətlərini mütləq və aydın şəkildə araşdırılması labüddür. Təhlil zamanı kiçik və oramüəssisələrin maliyyə hesabatlarının dərinədən analiz etdiyimizdən məlum olur ki, o özündə maliyyə münasibətlərinin formalarını, pul vəsaitləri fondlarının formalaşmasını və istifadəsi qaydalarını, maliyyə planlaşmasının metodlarını, maliyyənin idarə edilməsinin formaları ilə maliyyə üzrə qanunvericiliyini özündə ehtiva edir.

Maliyyənin iqtisadiyyatın bir sahəsi olaraq planlaşdırılması maliyyə üzrə mexanizmin vacib tərkib hissəsidir. Kiçik və orta müəssisələrdə mühasibat uçotun həyata keçirilməsində maliyyənin vacib mexanizminin yeri böyükdür. Mexanizm olaraq maliyyə onun siyasətinin struktur hissəsidir və o əksər amilləri özündə əks

etdirir. Buna misal olaraq kiçik müəssisələrin iqtisadi münasibətlərin əsasını təşkil edən maliyyə sferasında mövcudluq təşkil edən resurslarının toplanması və eyni zamanda onların istifadəsinin forma və metodlarını göstərə bilərik. Maliyyə resurslarının maliyyə siyasəti kiçik müəssisələrin qarşısında dayanan iqtisadi-sosial vəzifələrin həyata keçirilməsində onun prioritetlərindən biri və birincisi də maliyyə resurslarından səmərəli istifadə edərək maliyyə dayanıqlığının qorunmasıdır. Unutmayaq ki, maliyyənin əhatə olunduğu münasibətlərin sistemi maliyyə mexanizmidir. Bura maliyyə resursları ilə əlaqəli olan proseslərin qanunvericilik ilə tənzimlənən və normativ aktlarının sistemi də daxildir. Bu sistemdə kiçik müəssisələrin gəlirlərinin və xərclərinin müəyyənləşdirilməsi, istehlak tələblərinə cavab verən yeni məhsulların və xidmətlərin istehsalı, bazarın idarə olunması üçün rəqiblər arasında liderlik təmin edilir. Maliyyə mexanizmi maliyyənin planlaşmasının və idarə olunmasının yerinə yetirilməsini də həmçinin özündə ehtiva etdirir. (Гребенщикова Е.В., Ефимова О.В., 2016, с.157)

Respublikamızda kiçik olan sahibkarlığa dövlətin dəstəyinin hüquqi cəhətdən bazasının əsasın bu mövzu ilə əlaqəli qanunu təşkil edir. Bu qanun hər 1 kəsin azad sahibkarlıq fəaliyyəti ilə qanun ilə qadağa olunmayan digər növdən olan iqtisadiyyat üzrə fəaliyyət sahəsilə məşğulluq etmək hüququnun həyata keçirilməsi məqsədini özündə ehtiva edir. Qanun ölkəmizdə kiçik sahibkarlığa dövlət dəstəyinin iqtisadi, hüquqi, təşkilati əsaslarını müəyyən edir.

Ölkəmizdə kiçik sahibkarlığın inkişafı 2020-ci il üzrə gələcəyə baxışımızı daha da genişləndirmək üçün olan konsepsiyada da əsas olan hədəflər kimi əksini tapmışdır. Bu sahənin inkişafı naminə bir çox əhəmiyyətli işlər edilir. İki min on dördüncü ilin ölkəmizin prezidenti tərəfindən sənaye olan il kimi elan edilməsi də bariz nümunələrdəndir. Ancaq, inkişafını etmiş olan ölkələrdə kiçik biznesin Ümumi Daxili Məhsuldakı (ÜDM) hissəsi əlli faizdən çox olmasına baxmayaraq, ölkəmizdə kiçik sahibkarlığın həm xaricə olan ixracatda, həm də ÜDM-də payı olduqca aşağıdır. Mütəxəssislər bunu Azərbaycanın neft ölkəsi olması ilə əlaqələndirirlər. ÜDM-də neftimizin payının kifayət qədər çox olması da bununla

əlaqədardır və bu sektorda daha çox iri şirkətlər fəaliyyət göstərdiklərindən, iri sahibkarlığa düşən pay da yüksəkdir. (Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış inkişaf konsepsiyası, 2012, s.14)

Maliyyə hesabatlarının məqsədi vergi qanunvericiliyi ilə tənzimlənmədiyindən və vergi uçotunu özündə əks etdirmədiyindən bu hesabatlar MU haqqında AR Qanununun tələblərinə uyğun olaraq müəyyən olunmuş hallarda auditor rəyi ilə birlikdə təqdim və dərc olunur. Vergi məqsədlərini göstərən vergi hesabatları vergi orqanlarının tələblərinə əsasən ayrıca hazırlanmalıdır.

Milli mühasibat uçotu sistemi üzrə beynəlxalq standartlara uyğun olaraq islahatların aparılması isə yuxanda qeyd olunan siyasətin bir hissəsi kimi dövlət uçot siyasətinin əsasını təşkil edir.

Bu strategiyanın uğurla davam etdirilməsi vahid dövlət uçot siyasətinin tətbiqi, habelə bazar iqtisadiyyatının tələblərinə uyğun yeni iqtisadi təfəkkürün formalaşması və inkişafı mühasibat uçotu sahəsində əsaslı islahatlann apanılması ilə nəticələnmişdir.

Azərbaycanda mühasibat uçotu sahəsində islahatlann apanılması aşağıdakı mərhələlərlə nəzərdə tutulur:

1. Beynəlxalq standartlar əsasında maliyyə hesabatlarının hazırlanması və təqdim olunması üzrə mühasibat uçotu subyektlərinin fəaliyyətini tənzimləyən qanunvericilik aktlarının qəbul edilməsi;

2. Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyən olunmuş müddətlərdə mühasibat uçotu subyektləri tərəfindən yeni maliyyə hesabatlarının təqdim olunması üzrə müvafiq normativ-hüquqi aktlarda əks etdirilmiş kompleks tədbirlərin hazırlanması və həyata keçirilməsi;

3. Mühasibat uçotu subyektləri tərəfindən yeni maliyyə hesabatlarının hazırlanması üzrə əsaslı və zəruri biliklərin əldə edilməsi məqsədi ilə fasiləsiz tədris prosesinin, habelə təsdiq olunmuş proqram sənədləri çərçivəsində bu hesabatların keyfiyyətinə və müəyyən olunmuş müddətlərdə təqdim olunmasına daxili və xarici auditin həyata keçirilməsi.

Bu problemlərin həlli ilə bağlı 2004-cü il 02 sentyabr tarixdə Mühasibat uçotu haqqında AR-nın Qanunu qüvvəyə minmişdir.

Mühasibat uçotunu tənzimləyən sözügedən qanunvericilik aktında respublikada həyata keçirilən uçot siyasətinin əsas istiqamətləri müəyyən olunmuşdur. Belə ki, Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartlarının, İctimai Sektor üçün Mühasibat Uçotunun Beynəlxalq Standartlarının və onların əsasında qəbul olunmuş MMUS-nın tətbiqinin məqsədləri inkişaf etmiş beynəlxalq təcrübəyə əsaslanan korporativ və büdcə sektorları üçün maliyyə hesabatlarının bu standartlara əsasən hazırlanmasından, təşkilatların fəaliyyətinin şəffaflığının və dünya bazarına çıxışının təmin edilməsindən, dövlətin MU sektorunda idarəetmə vəzifəsinin tətbiqi və islahatların davamlılığının təmin olunması üçün institusional inkişafın dəstəklənməsindən ibarətdir.

Qeyd etmək lazımdır ki, İctimai Sektor üçün MUBS-na (international Public Sector Accounting Standards) uyğun olaraq qəbul olunmuş MMUS kiçik sahibkarlıq subyektləri çıxmaq şərtlə kommersiya təşkilatlarının fəaliyyətini tənzimləyən MHBS-nin prinsipləri əsasında hazırlanmasına baxmayaraq, qeyri-kommersiya təşkilatlarının (büdcə təşkilatlarının, bələdiyyə orqanlarının, büdcədən kənar dövlət fondlarının) uçot siyasətini tənzimlədiyi üçün göstərilən standartlardan konseptual xarakter daşımayan cəhətlərlə fərqlənir.

Mühasibat uçotu haqqında Qanuna əsasən kommersiya və qeyri-kommersiya təşkilatları tələb olunan standartların tətbiqini çoxpilləli standartlar sistemi əsasında həyata keçirməlidir:

Belə ki, ictimai əhəmiyyətli qurumlara aid edilən kommersiya təşkilatlarından mövcud olan Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartlarının tətbiq edilməsi tələb olunduğu halda, ictimai əhəmiyyətli qurumlar və kiçik sahibkarlıq subyektləri çıxmaq şərtlə kommersiya təşkilatları tərəfindən Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartları əsasında hazırlanmış və təsdiq olunmuş Kommersiya Təşkilatları üçün MUS-nın tətbiq edilməsi tələb olunur.

Bələdiyyə orqanları, büdcə təşkilatları və büdcədən kənar dövlət fondları isə İctimai Sektor üçün MUBS-nın əsasında hazırlanmış Büdcə Təşkilatları üçün MMUS-nın tətbiq etməlidir.

Qeyri-hökumət təşkilatları İctimai Sektor üçün Mühasibat Uçotunun Beynəlxalq Standartlarının ümumi prinsipləri əsasında qəbul olunmuş Qeyri-hökumət Təşkilatları üçün Milli Mühasibat Uçotu Standartının tətbiqini həyata keçirməlidir.

Kiçik sahibkarlıq subyektlərinin illik dövriyyəsinin və işçilərinin orta illik sayının digər kommersiya təşkilatlarından xeyli aşağı olduğunu nəzərə alaraq, xüsusən də bu mühasibat uçotu subyektlərinin fəaliyyəti adətən bir təsisçi tərəfindən idarə edildiyi üçün, onlar mühasibat uçotunu vergi qanunvericiliyi əsasında Maliyyə Nazirliyinin təsdiq etdiyi "Kiçik sahibkarlıq subyektlərində sadələşdirilmiş uçotun aparılması Qaydalarına" uyğun olaraq aparmalıdır.

Qeyd olunan Qanuna əsasən Azərbaycan Respublikasında mühasibat uçotu subyektlərində aidiyyəti üzrə beynəlxalq standartlara və ya onların əsasında qəbul edilmiş milli standartlara uyğun maliyyə hesabatlarının tətbiqinin təşkili mühasibat uçotu sahəsində dövlət tənzimlənməsini tətbiq edən müvafiq icra hakimiyyəti orqanına həvalə edilmişdir.

Qeyd edək ki, Mühasibat uçotu haqqında AR Qanunun 9-cu, Kiçik sahibkarlıq subyektlərinin maliyyə hesabatlarının tərtib olunması adlı maddəsinə əsasən, kiçik sahibkarlıq subyektləri maliyyə hesabatlarını ya kiçik sahibkarlıq subyektlərində sadələşdirilmiş uçotun Qaydalarına ya da Kommersiya Təşkilatları üçün MMUS-na müvafiq tərtib olunur.

MN-nin 03 fevral 2016-cı il tarixli, Q-03 sayılı qərarı ilə Kiçik sahibkarlıq subyektlərində sadələşdirilmiş uçotun həyata keçirilməsi Qaydaları təsdiq edilmişdir. Həmin qaydalara uyğun olaraq, AR Nazirlər Kabinetinin 5 iyun 2015-ci il tarixli 215 nömrəli Qərarı ilə hesab olunan kiçik sahibkarlıq subyektləri hesab olunan fiziki və hüquqi şəxslər öz uçotu Kiçik sahibkarlıq subyektlərində sadələşdirilmiş uçotun aparılması Qaydaları ilə apara bilər. Qeyd olunan

dəyişiklikdən belə nəticəyə gəlmək olar ki, artıq kiçik və orta sahibkarlıq subyektləri də maliyyə hesabatlarını və uçotunu Kommersiya Təşkilatları üçün Mühasibat Uçotu Standartlarına müvafiq olaraq aparılacaqdır.

II.FƏSİL. AZƏRBAYCANDA İSTEHSALAT SAHƏSİNDƏ FƏALİYYƏT GÖSTƏRƏN KİÇİK VƏ ORTA SAHİBKARLIQ SUBYEKTLƏRİNDƏ MALİYYƏ HESABATLARININ TƏTBİQİNİN MÖVCUD VƏZİYYƏTİNİN TƏHLİL VƏ QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ

2.1 Azərbaycan istehsalat sahəsində fəaliyyət göstərən kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinin mövcud vəziyyətinin təhlili

AR-damövcud istehsal müəssisələri təyinatlı üç müəssisənin: Giləzi Quşçuluq Şirkəti MMC, Milk Pro MMC və Karmen istehsal müəssisələrinin maliyyə hesabatlarından yararlanaraq onlarda müəssisələrdə uçot siyasətinin təşkilinin müasir vəziyyətini araşdıraraq.

Cədvəl 5. Giləzi Quşçuluq Şirkəti MMC Müəssisəsi, AZ FP Co Ltd Süd Zavodu və Karmen MMC balans aqregatlarının strukturu, min AZN (2016-2019-cı illər)

Balansın maddələri	Giləzi Quşçuluq Şirkəti MMC Müəssisəsi		AZ FP Co Ltd Süd Zavodu		Karmen MMC	
	2016	2019	2016	2019	2016	2019
Dövriyyə kapitalı	344,6	479,8	275,7	287,5	331,8	438,2
Əsas kapital	55,0	112,1	100,5	118,1	131,2	168,2
Xüsusi kapital	82,8	218,5	142,5	210,5	257,7	335,3
Pul vəsaitləri	112,3	158,0	113,8	138,0	82,2	118,7
Öhdəliklər	287,5	382,1	224,7	225,2	124,5	159,5
o cümlədən:						
uzunmüddətli öhdəliklər	130,4	170,2	112,8	182,5	170,2	181,3
qısamüddətli öhdəliklər	112,2	139,3	81,4	73,1	121,6	154,5
Sair Öhdəliklər	132,2	212,2	106,3	153,6	103,5	139,2
Məhsul satışından gəlir	1582,4	1968,5	571,5	2083,4	2603,4	2768,6
İstehsal xərcləri	455,5	1221,2	373,7	1453,7	1602,5	1685,8
Mənfəət	179,0	178,2	102,7	274,8	483,6	533,7

Mənbə: Giləzi Quşçuluq Şirkəti MMC Müəssisəsi

<http://gilazi.az/report/img/Gilazi%99MMC%202019%20Reports.pdf>, AZ FP Co Ltd Süd Zavodu <https://mmpro.az/jobsdetayd712.html?id/=3> və Karmen MMC statistik hesabatlarına uyğun olaraq müəllif tərəfindən hazırlanıb.

Cədvəldə qeyd olunanlardan məlum olduğu kimi, istehsal mərkəzlərinin maliyyə fəaliyyətini ifadə edən göstəricilərin çoxalması meyləli nəzərə çarpır. Bərabər bazar əlaqələri şəraitində işləsələr də istehsal mərkəzləri öz maliyyə vəsaitlərini fərqlişəkildə idarə edirlər. Maliyyə uçotunun təşkil edilməsinə

cəmiyyətlərin müxtəlif cür yanaşmaları borc kapital və xüsusi kapital arasındakı nisbət ilə təyin olunur.

Cədvəl 6. Giləzi Quşçuluq Şirkəti MMC, AZ FP Co Ltd Süd Zavodu və Karmen MMC istehsal müəssisələrinin kapital strukturu (2016-2019-ci illər)

	Giləzi Quşçuluq Şirkəti MMC Müəssisəsi		AZ FP Co Ltd Süd Zavodu		Karmen MMC	
	2016	2019	2016	2019	2016	2019
Ümumi kapital həmçinin:	371,6	588,7	368,3	415,6	461,9	583,5
xüsusi kapital	82,8	214,6	156,1	212,0	269,7	331,3
borc kapital	308,5	375,4	244,7	215,2	186,5	265,3

Mənbə: Giləzi Quşçuluq Şirkəti MMC Müəssisəsi <http://gilazi.az/report/img//Gilazi%99MMC%202019%20Reports.pdf>, AZ FP Co Ltd Süd Zavodu <https://morpo.az/jobs./deta608.html?id/3> və “Karmen” MMC statistik hesabatlarına əsasən müəllif tərəfindən hazırlanıb.

Giləzi Quşçuluq Şirkəti MMC Müəssisəsi, Karmen MMC və AZ FP Co Ltd Süd Zavodu ilə müqayisədə öz fəaliyyət prosesində borc kapitalından lap çox istifadə etmişdir. Yəni, 2016-2019-ci illər ərzində Giləzi Quşçuluq Şirkəti MMC istehsal mərkəzinin ümumi kapitalında borc kapitalın xüsusi çəkisi 71,5 %, Milk Pro Süd Zavodu 58,3 % və Karmen MMC-də 45,3% olmuşdur. O cümlədən, istehsal mərkəzlərində xüsusi kapitalın xüsusi çəkisi və mütləq həcmi 2019-ci ildə 2016-ci illə müqayisə edildikdə kifayət qədər artmışdır. Bu təsadüfi hal məhsulun satışından əldə edilən mənfəətdən müəssisələrin tərəqqisinə külli miqdarda vəsaitin ayrılmasına şərait yaratmışdır.

Borc kapitalın olması bəzən müəssisənin vəzifələrinin icra olunmasında bir sıra çətinliklər ortaya çıxır. Giləzi Quşçuluq Şirkəti MMC Müəssisəsi vəzifələri 2016-ci ildə 286,7 min AZN və 2019-ci ildə 385,4 min AZN, AZ FP Co Ltd Zavodunun öhdəlikləri əsasən 261,7 və 225,2 min AZN və Karmen MMC

öhdəlikləri 134,5 və 164,5 min AZN təşkil etmişdir. Praktika müəssisənin ödəməqabiliyyəli mühasibat balansının likvidlik səviyyəsi ilə ifadə edilir.

Cədvəl 7. Quşçuluq Şirkəti MMC, AZ FP Co Ltd Süd Zavodu və Karmen MMC istehsal müəssisələrinin mühasibat balansının likvidlik əmsalı (2016-2019-cı illər)

Əmsallar	Normativ	Giləzi Quşçuluq Şirkəti MMC Müəssisəsi		AZ FP Co Ltd Süd Zavodu		Karmen MMC	
		2016	2019	2016	2019	2016	2019
Ümumi likvidlik əmsalı	≥ 1	0,5	1,5	1,3	1,4	1,7	1,7
Debitor və kreditor borclarının nisbəti	≥ 1	0,04	0,06	0,13	0,24	0,6	0,6
Borcların örtülmə əmsalı	≥ 2	1,7	3,7	3,5	4,1	2,5	2,5
Cari likvidlik əmsalı	$\geq 0,3$	0,6	1,3	1,5	1,8	0,5	0,5

Mənbə: Giləzi Quşçuluq Şirkəti MMC Müəssisəsi <http://gilazi.az/report/img/Gilazi%99MMC%202019%20Reports.pdf>, AZ FP Co Ltd Süd Zavodu <https://mpro.az/jobdetayd708.html?id=3> və Karmen MMC statistik hesabatlarına görə müəllif tərəfindən hazırlanıb.

Təhlildən məlum olur ki, 2016-2019-cı illərdə Giləzi Quşçuluq Şirkəti MMC istehsal müəssisəsinin ümumi likvidlik əmsalı nisbətən aşağı olmuşdur. Bu ilk növbədə kreditor və debitor borcları arasında nisbətin optimal səviyyədən çox az olması ilə izah edilir. Ancaq yenə də, 2019-cı ildə təhlil edilən hər 3 istehsal mərkəzi üzrə ümumi likvidlik əmsalı, cari likvidlik və borcların ödənilmə əmsalı normativdən çox olmuşdur. Hər hansı müəssisənin likvidlik əmsalı hər zaman onun maliyyə uçotu fəaliyyətinin nəticələrindən asılı olur. Xüsusi və borc vəsaitlərin nisbəti optimal səviyyədən zəif olan müəssisələr kredit qurumları üçün riskli hesab edilirlər.

Müəssisənin maliyyə uçotunun iqtisadi əlverişliliyini ifadə edən göstərici rentabellik göstəricisi adlanır. Təhlildən məlum olur ki, 2019-cı ildə 2016-cı ilə müqayisə edildikdə təhlil edilən müəssisə üzrə satışın və səhmdar kapitalın rentabelliği xeyli artmış, borc və xüsusi kapitalın rentabelliği isə bunun tam əksinə

zəifləmişdir. Biznes fəaliyyətinin əlverişliliyi müəssisənin işgüzar aktivliyindən çox asılıdır. Müəssisənin işgüzar aktivliyini miqdar və keyfiyyət meyarları sistemi vasitəsilə müəyyən edilir. Kəmiyyət meyan satış bazarlarının böyüklüyü, şirkətin rəqabət qabiliyyəti və işgüzar reputasiyası, hazır məhsulun alıcılarının hər zaman mövcud olması ilə ifadə edilir. Keyfiyyət meyarı isə hazır məhsulun, işin və xidmətlərin, əmtəənin, mənfəətin və borc kapitalın həcmi ilə ifadə olunur.

Cədvəl 8. Giləzi Quşçuluq Şirkəti MMC, AZ FP Co Ltd Süd Zavodu və Karmen MMC istehsal müəssisələri üzrə rentabellik göstəriciləri (2016-2019-cı illər)

Əmsallar	Quşçuluq Şirkəti MMC Müəssisəsi		AZ FP Co Ltd Süd Zavodu		Karmen MMC	
	2016	2019	2016	2019	2016	2019
Satışın rentabellik əmsalı	0,06	0,28	0,06	0,08	0,18	0,18
Ümumi kapitalın rentabellik əmsalı	20,5	10,3	7,5	35,3	23,1	15,8
Səhmdar kapitalın rentabellik əmsalı	0,59	0,64	0,21	0,71	1,41	1,41
Borc kapitalın rentabellik əmsalı	0,25	0,15	0,21	0,74	0,48	0,36
Xüsusi kapitalın rentabellik əmsalı	0,61	0,28	0,11	0,61	0,42	0,34

Mənbə: Giləzi Quşçuluq Şirkəti MMC Müəssisəsi
<http://gilazi.az/report/img/Gilazi%99MMC%202019%20Reports.pdf>, AZ FP Co Ltd Süd Zavodu
<https://mopo.az/jobsdetayd709.html?id=3> və Karmen MMC statistik hesabatlarına uyğun olaraq müəllif tərəfindən hazırlanıb.

Satışdan əldə edilən gəlirin mobil aktivlərin dəyərinə nisbəti biznes fəaliyyətində illik dövriyyənin və şərti-daimi xərclərin miqdarını, o cümlədən, vəsaitlərin dövriyyəsinin intensivləşdirilməsini ifadə edir. Təhlil edilən hər bir müəssisə üzrə işgüzar aktivlik əmsalının müqayisəsindən bu nəticəni almaq olar ki, dayanıqlı vəziyyəti güclü olduğu üçün AZ FP Co Ltd müəssisəsi daha diqqətə layiqdir. Sözsüz ki, işgüzar aktivlik əmsalı sabit deyildir. Bu səbəbdən də nəzərə alınmalıyıq ki, satışdan əldə edilən gəlirin qeyri-mobil aktivlərin dəyərinə nisbəti 2019-cı ilin səviyyəsində sabit qalırsa, bu zaman Giləzi Quşçuluq Şirkəti MMC istehsal müəssisə üzrə işgüzar aktivlik əmsalı gələcək dövrlərdə arta bilər. O

cümlədən, əgər müəssisənin rentabelliği çoxdursa, bu zaman borc vəsaitləri əldə etməklə xüsusi vəsaitlərin miqdarını çoxaltmadan əlavə mənfəət əldə etmək olar.

Cədvəl 9. Giləzi Quşçuluq Şirkəti MMC , AZ FP Co Ltd Süd Zavodu və Karmen MMC istehsal müəssisələri üzrə aktivlərin dövriyyəsi (2016-2019-cı illər)

Əmsallar	Giləzi Quşçuluq Şirkəti		AZ FP Co Ltd Süd Zavodu		Karmen MMC	
	2016	2017	2018	2019	2016	2019
Satışdan gələn gəlirin qeyri-mobil aktivlərin məbləğinə nisbəti	75,5	18,2	-	-	20,1	13,1
Satışdan gələn gəlirin mobil aktivlərin məbləğinə nisbəti	4,7	4,2	2,1	7,1	8,1	8,6
İşgüzar aktivlik əmsali	4,6	3,3	1,4	5,1	5,6	4,4

Mənbə: Giləzi Quşçuluq Şirkəti MMC Müəssisəsi <http://gilazi.az/report/img/Gilazi%99MMC%202019%20Reports.pdf>, AZ FP Co Ltd Süd Zavodu <https://morpos.az/jobdetayd707.html?id=3> və Karmen MMC statistik hesabatlarına uyğun olaraq müəllif tərəfindən hazırlanıb.

Müəssisənin maliyyə fəaliyyətinin yekun nəticə göstəricisi kimi xalis mənfəət maliyyə vəsaitlərindən necə istifadə olunmasından, yəni pul vəsaitlərinin hara yönləndirilməsindən, onların hardan qazanılmasından və strukturundan xüsusilə asılıdır. Sadaladığımız bu asılılıq ilk öncə dövriyyə və əsas vəsaitlərinin həcmində və strukturunda, həmçinin onlardan əhəmiyyətli şəkildə istifadə olunmasında özünü biruzə verir.

İstehsal mərkəzlərində əməliyyat leverecin səmərəsi odur ki, istehsal fəaliyyətinin mexanikləşdirilməsi və avtomatlaşdırılması üzrə hər bir tədbir iqtisadi nöqteyi-nəzərdən faydalıdır, başqa sözlə desək, modern texnologiyaların tətbiq edilməsi müəssisə üçün rəqabət üstünlüyü əldə etməyə zəmin yaradır. İnvestisiyalaşma obyektı doğru seçilibsə, ona qoyulan vəsait tez bir müddətdə ödənilir və şirkət başçısı gəlir əldə edir.

İnvestisiyalaşdırmanın prioritet aspektlərinin düzgün seçilməsi və şirkətin texniki silahlanma səviyyəsinin artması şirkət başçısının strateji marağının qarşılınması və o cümlədən, müəssisənin effektiv şəkildə fəaliyyət göstərməsi üçün olduqca faydalıdır. Əməliyyat leverecin çoxalması əlavə gəlir cəlb edən, riskli tədbirlərin daha çox şərtləndirilməsini zəruri hesab edir.

Uzunmüddətli maliyyələşdirmə mənbəyi olaraq borc və xüsusi vəsaitlərin nisbəti, borc vəsaitlərin əlverişli və məqsədyönlü istifadə edilməsi ilə bağlı olaraq maliyyə riski ortaya çıxır.

Tədqiqatlardan məlumdur ki, maliyyə leverecin mövcud səviyyəsi şirkətin xarici investorlardan nə qədər asılı olması ilə xüsusilə əlaqədardır, başqa sözlə desək, düzmütənasibdir.

Cədvəl 10. Giləzi Quşçuluq Şirkəti MMC , AZ FP Co Ltd Süd Zavodu və Karmen MMC istehsal müəssisələri üzrə maliyyə leveridji (2016-2019-cı illər)

Əmsallar	Normativ	Giləzi Quşçuluq Şirkəti MMC Müəssisəsi		AZ FP Co Ltd Süd Zavodu		Karmen MMC	
		2016	2019	2016	2019	2016	2019
Xüsusi vəsaitlərlə təminatmə	$\geq 0,1$	0,18	0,23	0,36	0,38	0,40	0,42
Xüsusi kapitalın ümumi borclara nisbəti	$\geq 1,0$	0,24	0,41	0,58	0,87	1,14	1,05
Vəsaitlərin manevretmə əmsalı	$\geq 0,2$	0,41	0,75	0,73	0,74	0,62	0,63
Avtonomiya əmsalı	$\geq 0,5$	0,36	0,36	0,38	0,47	0,57	0,52
Vəsaitlərin mobillik əmsalı	$\geq 0,5$	15,8	4,5	2,8	2,4	2,6	2,1
Maliyyə alətinin çiyini	-	2,6	1,9	1,8	1,2	0,8	1,1
MLE	-	30,1	7,9	4,4	24,8	12,2	9,2

Mənbə: Giləzi Quşçuluq Şirkəti MMC Müəssisəsi <http://gilazi.az/report/img/Gilazi%99MMC%202019%20Reports.pdf>, AZ FP Co Ltd Süd Zavodu <https://mpro.az/jobdetayd708.html?id=3> və Karmen MMC statistik hesabatlarına əsasən müəllif tərəfindən hazırlanıb.

Maliyyə vasitəçiliyinin maliyyə asılılığı əmsalı adlanır. Maliyyə asılılığı əmsalının böyük olduğu müəssisələrə banklar çox ehtiyatla kredit verirlər, öz riskini ödəmək üçün kredit verən tərəflər faiz dərəcəsini artırmağa məcbur olurlar.

Maliyyə riskini dəyərləndirmək məqsədilə maliyyə leverecin gücündən istifadə edilir. Sözügedən bu göstərici borc vəsaitlərinə əsasən faizin müəssisənin mənfəətinə nə cür təsir etməsini miqdar baxımından dəyərləndirməyə zəmin yaradır. Müəssisə borc vəsaitlərindən faydalanmırsa, maliyyə leverecin gücü

vahidəkvivalent olur, digər hallarda isə 1-dən böyük olur. Maliyyə leverecin təsir gücünə uyğun olaraq müəssisənin maliyyə riskini təyin etmək mümkündür.

Müəyyən edilən tədbirlərdən asılı olaraq maliyyə leverecini fərqli yollarla qiymətləndirmək mümkündür. Bu indikatorun idarə olunması firmanın inkişaf strategiyasının elementidir, iqtisadi gücün strateji baxımından xarakteristikasıdır.

Maliyyə leverecin müsbət potensialı onunla müəyyən edilir ki, borc kapital xüsusi kapitaldan kifayət qədər ucuz olur. Maliyyə leverecin mənfi potensialı isə odur ki, borc kapitalın faiz ödənişi məcburi olur, səhmdarlara mənfəətdən dividend verilmir.

Cədvəl 11. Giləzi Quşçuluq Şirkəti MMC , AZ FP Co Ltd Süd Zavodu və Karmen MMC istehsal müəssisələri üzrə əməliyyat və maliyyə leveridjinin birgə səmərəsi (2016-2019-cü illər)

Ömsallar	Giləzi Quşçuluq Şirkəti MMC Müəssisəsi		AZ FP Co Ltd Süd Zavodu		Karmen MMC	
	2016	2019	2016	2019	2016	2019
Əməliyyat leveridjinin gücü	12,5	6,8	3,8	5,8	2,8	2,3
Maliyyə leveridjinin gücü	4,7	4,2	2,1	7,1	8,1	7,6
Əməliyyat leveridji və maliyyə leveridjinin birgə səmərəsi	55,8	24,3	5,5	34,4	15,3	16,7

Mənbə: Giləzi Quşçuluq Şirkəti MMC Müəssisəsi <http://gilazi.az/report/img//Gilazi%99MMC%202019%20Reports.pdf>, AZ FP Co Ltd Süd Zavodu <https://mpro.az/jobdetayd708.html?id=3> və Karmen MMC statistik hesabatlarına uyğun olaraq müəllif tərəfindən hazırlanıb.

Maliyyə menecmentinin effektiv şəkildə təşkil olunması üçün maliyyə və əməliyyat leverecinin birgə səmərəsinin təyin edilməsi vacibdir. Əməliyyat leveridjinin gücünü maliyyə leveridjinin gücünə vurmaq yolu ilə birgə səmərə müəyyən edilir. Maliyyə və əməliyyat leverecinin birgə səmərəsi səhmdar cəmiyyətlərin həyata keçirdiyi fəaliyyəti ilə bağlı ümumi riskləri qiymətləndirməyə imkan yaradır, həmçinin satışın miqdarının 1 % dəyişilməsi anında bir səhmə aid olan xalis mənfəətin tutumunun dəyişilməsi faizini ifadə edir.

Təhlildən məlum olur ki, Giləzi Quşçuluq Şirkəti MMC Müəssisəsində əməliyyat maliyyə leveridjin səmərəsi 2016-cı ildəki 56,8-dən 2019-cı ildə 25,3-yə qədər zəifləmişdir, AZ FP Co Ltd Süd Zavodunda isə bunun tam əksinə 53-dən 34,4-ə və Karmen MMC istehsal mərkəzində 14,3-dən 17,6-ə qədər qalxmışdır. Başqa sözlə desək, Giləzi Quşçuluq Şirkəti MMC istehsal mərkəzinin maliyyə fəaliyyətində artıq böhran vəziyyətinin yaranması meyli müşahidə edilirsə, AZ FP Co Ltd və Karmen MMC istehsal mərkəzlərinin maliyyə fəaliyyətinin əlverişli şəkildə idarə edilməsi haqda aydın təəsürat oyadır.

Cədvəldən məlum olur ki, 2018-ci ildə 2010-cu illə müqayisədə şirkət və qurumların bank ssudaları üzrə vaxtı ötən borcları 7,3 dəfə, qarşılıqlı hesablaşmalar üzrə vaxtı ötən borcları isə 1,8 dəfə çoxalmışdır.

Metodologiya və Dəyişənlər:

Müəssisənin maliyyə uçotunun doğru şəkildə təşkil edilməsi şirkətin gəlirliliyinə xüsusilə təsir göstərir. Maliyyə idarəçiliyində tətbiq ediləməli olan strategiyalar hər bir şirkətin gəlirliliyinə pozitiv və ya neqativ təsir edə bilər.

Müəssisənin maliyyə uçotunu idarə etmək istehsal mərkəzləri üçün çox faydalı strategiyalardan biri hesab edilir. Araşdırmamızda analizləri həyata keçirmək üçün şirkətlərin illik balans hesabatlarından aldığımız dəyişənlər istifadə olunmuşdur. Bu dəyişənlər aşağıdakılardır:

- cəmi aktivlər,
- xalis pul vəsaitləri,
- cəmi kapital,
- cəmi öhdəliklər,
- cari likvidlik və gəlirlərdir.

Günümüzdə biznesin tərəqqisi üçün əsas vasitələrdən biri məhz maliyyə vəsaitləridir. Maliyyə vəsaitləri ən likvid aktivdir və bununla da o şirkətlərin fəaliyyətlərində çox xüsusi rola sahibdir. Qeyd etmək lazımdır ki, maliyyə vəsaitləri satış və istehsal fəaliyyətinin zamanında təşkilinin əsas stimulverici qüvvəsidir.

Ekonometrik model və empirik nəticələr:

Araşdırmamızın bu bölümündə illik dövriyyələrinin 500 min AZN yaxın və daha çox olan AR-damövcud olan üç şirkətin Milk Pro MMC, Giləzi Quşçuluq Şirkəti MMC, Karmen istehsal mərkəzlərinin 2016-2019-cu il aralığını təşkil edən datalardan istifadə olunmuşdur. Araşdırmada daha çoxiri şirkətlərin ələ alınmasında əsas məqsəd yönətim və sahibkarlıq ayrışdırıcıliyi olmayan şirkətləri ələ almaqdır. Datalar şirkətlərə mail göndərərək, şəxsi müraciətlər olunaraq və rəsmi saytdan hesabatlar əldə olunmuşdur. ÜDM dataları isə AR Dövlət Statistika saytıdan əldə olunmuşdur.

Analizlər həyata keçirmə məqsədilə dəyişənlər kimi əsasən xalis pul vəsaitləri, cəmi aktivlər və kapital, cəmi ümumi gəlir, cəmi öhdəliklər və cari likvidlik dəyişənləri istifadə olunmuşdur.

Araşdırmamızda hipotez kimi aşağıda göstərilən üzərində təhlil aparılacaq.

Hipotez 1: Hər bir müssisənin maliyyə uçotunun dövriyyə əmsalı ilə şirkətlərin xalis gəlir marjası arasında müsbət əlaqə mövcuddur.

Hipotez 2: Şirkətin xalis gəlir marjası və cari likvidlik nisbəti arasında müsbət əlaqə mövcuddur.

Hipotez 3: Şirkətin xalis gəlir marjası və borclanma əmsalı arasında müsbət əlaqə mövcuddur.

Hipotez 4: Şirkətin aktivlər üzərində geri dönüş nisbəti və maliyyə uçotunun dövriyyə əmsalı arasında müsbət əlaqə mövcuddur.

Hipotez 5: Şirkətin aktivlər üzərində geri dönüş nisbəti və cari likvidlik nisbəti arasında müsbət əlaqə mövcuddur.

Hipotez 6: Şirkətin aktivlər üzərində geri dönüş nisbəti və borclanma əmsalı arasında müsbət əlaqə mövcuddur.

Hipotez 7: Şirkətin kapital üzərində geri dönüş nisbəti və maliyyə uçotunun dövriyyə əmsalı arasında müsbət əlaqə mövcuddur.

Hipotez 8: Şirkətin kapital üzərində geri dönüş nisbəti və cari likvidlik nisbəti arasında müsbət əlaqə mövcuddur.

Hipotez 9: Şirkətin kapital üzərində geri dönüş nisbəti və borclanma əmsalı arasında müsbət əlaqə mövcuddur.

Araşdırmamızın nəticəsi AR-daayrı-ayrı şirkətlər üzərində tətbiq edilməsi nöqteyi-nəzərindən vacib hesab olunur. Buna səbəb həyata keçirilən analizlərlə əlaqədar olaraq gələcək dövrlərdə şirkətlərin strategiyaları müəyyən etməklə yanaşı maliyyə uçotu strategiyasının müəyyən edilməsində tətbiq olunacaqdır. Analiz üçün Haussmann testindən istifadə olunmuşdur. Haussmann testi ilə yanaşı reqressiya analizləri də edilmişdir. Aparılan analizlərin nəticələri aşağıda qeyd edilmişdir.

Cədvəl 12. Empirik nəticələr

Haussmann Testi		
Variable	Fixed	Random
Income margin	0,1879	0,0305
Returns of assets	0,0000	0,0000
Capital returns	0,0000	0,0000

Mənbə: E-views 10 programı üzrə müəllif tərəfindən hazırlanıb.

Yuxarıdakı cədvəldə istehsal mərkəzlərinin maliyyə resursları əsas dəyişən, aktivlər, kapital dəyişənləri, xalis gəlir marjası isə asılı dəyişən olaraq nəzərə alınmışdır. Nəticələri nəzərdən keçirsək, random və sabit olmaq üzrə 2 müxtəlif test nəticəsi vardır. Burada məqsəd modelimizdə random yaxud sabit modelinin hansının daha təsirli olacağını öyrənməkdir. Nəticələrin probilitə dəyərlərinə baxdıqda random modelinin daha təsirli olduğunu fərqiə varırıq. Yəni, random modelində 3asılı dəyişənin probilitə dəyərləri 0.05-dən kiçik olur. Buradan da müəssisənin maliyyə uçotu ilə gəlirlər, kapital, aktivlər arasında müsbət bir əlaqə olduğunu qeyd etməkolar.

Cədvəl 13. Haussmann testi (gəlirlər və aktivlər arasında)

Haussmann Testi		
Variable	Fixed	Random
Returns of assets	0,9971	0,9923
Income margin	0,0000	0,0000
Capital returns	0,9973	0,8348

Mənbə: E-views 10 programı üzrə müəllif tərəfindən hazırlanıb.

Yuxarıda göstərilən cədvəldə Hausmann testi nəticələri qeyd edilmişdir. Burada xalis gəlir marjası, aktivlər və kapital dəyişənləri isə asılı dəyişən, cari likvidlik əsas dəyişənkimi nəzərə alınmışdır. Nəticələrə nəzər salsaq, sabit və random kimi 2 müxtəlif test nəticəsi mövcuddur. Burada məqsədimiz sabit yoxsa random modelin hansının daha effektiv olacağını tədqiq etməkdir. Nəticələrin probilitə dəyərlərinə baxdıqda modellərin ikisində də kapitalın və aktivlərin probilitə dəyərlərinin 0.05-dən böyük, gəlirlərin probilitə dəyərlərinin isə 0.05-dən kiçik olduğunu görmək mümkündür. Bu nəticələrə əsasən kapital və aktivlər ilə cari likvidlik dəyişənləri arasında mənfi bir əlaqə olduğu aydın şəkildə görülməkdədir. Lakin likvidlik ilə gəlirlər arasında müsbət bir əlaqə olduğu müəyyən edilmişdir.

Cədvəl 14. Hausmann testi (likvidlik və gəlir arasında)

Hausmann Testi		
Variable	Fixed	Random
Returns of assets	0,0000	0,0000
Income margin	0,2590	0,0000
Capital returns	0,5323	0,0000

Mənbə: E-views 10 programı əsasında müəllif tərəfindən tərtib olunub.

Bu cədvəldə xalis gəlir marjası, aktivlər və kapital dəyişənləri isə asılı dəyişən, borclanma əmsalı əsas dəyişən kimi nəzərə alınıb. Nəticələrə əsasən, sabit və random olaraq 2 müxtəlif test nəticəsi nəzərə çarpır. Burada məqsəd sabit və random modelinin hansının daha təsirli olacağını öyrənməkdir. Nəticələr inprobilitə dəyərlərinə baxdıqda random modelinin daha təsiredici xarakterə sahib olduğunu müşahidə edirik. Başqa sözlə desək, Random modelində 3 asılı dəyişənində probilitə dəyərləri 0.05-dən kiçikdir. Nəticə etibarilə qeyd etmək olar ki, borclanma əmsalı ilə aktivlər, kapital və gəlirlər dəyişənləri arasında müsbət bir əlaqə mövcuddur. R^2 , tənzimlənən R^2 , Durbin-Watson testi, regressiyanın standart həddi kimi başqa analiz statistikası aşağıdakı cədvəldə qeyd edilmişdir:

Cədvəl 15. Regressiyanın standart həddi

Variables	Coefficients	Std. errors
CONSTANT	0,9754 (-42345,3800)	2461572,0000
AKTİVLƏR	0,0000 (0,0433)	0,0068
BORCLANMA	0,0001 (-0,1464)	0,0365
GƏLİR	0,9450 (-0,5585)	5,8326
KAPİTAL	0,0000 (0,4851)	0,0481
LİKVIDLİK	0,8842 (0,0396)	5,8317

Mənbə: E-views 10 programı üzrə müəllif tərəfindən hazırlanıb.

Sabit əmsalı 0,9854 olaraq müsbət çıxmışdır. Bu dəyərlərə əsasən aktivlərdə olan 1/100-lik artım müəssisənin nağd vəsaitlərində 0.0233 % artacağını, borclanmada olan 1/100 artım nağd vəsaitlərdə 0.1486%-lik bir azalmaya gətirib çıxaracaqdır. Başqa bir dəyişən likvidlik və kapitalda da 1/100-lik bir artım zamanı nağd vəsaitlərdə 0.5342 və 0.0435%-lik bir artım olacağı düşünülməkdədir. Gəlir dəyişəninə nəzər saldıqda 1/100-lik bir artım zamanı nağd vəsaitlərdə 0.4676%-lik bir azalma olacağı müşahidə edilməkdədir. Teoriya əsasən demək olar ki, bu dəyişən müəssisənin maliyyə uçotuna müsbət təsir göstərsə də statistik olaraq araşdırmamızda mənfi təsir etmişdir.

Cədvəl 16. Summary Statistics

Summary Statistics	
R-squared	0,6782
Adjusted R-squared	0,6717
S.E. of regressions	0,2876
F-statistic	0,0000
Durbin-Watson on Stat	1,1083

Mənbə: E-views 10 programı üzrə müəllif tərəfindən hazırlanıb.

R^2 dəyərində nəzər saldıqda yüksək nəticə alındığı müşahidə edilir. Lakin F-statistik dəyəri probilitə dəyəri 0.05-dən kiçik olduğu nəzərə çarpır. Qeyd etmək olar ki, bu modelimizin mənalı olduğu deməkdir. Lakin R^2 dəyərində nəzərə salsaq

modelimizdə reqressiya analizi nəticələrində bir sıra dəyişənarasında reqressiya problemi vardır. Qalıqlar arasında korelyasiya müəyyən etmək üçün isə Durib-Watson test statistikasından istifadə olunmaqdadır.

AR-nın istehsal müəssisələrində maliyyə uçotu idarə siyasətini təhlil edərkən aşağıdakı tədbirlərin görülməsi zəruridir:

- ❖ debitor borclarının qarşılınması müddətini tədricən azaltmaq;
- ❖ optimal həddədək likvidlik əmsalını artırmaq;
- ❖ maliyyə fəaliyyətinə azad maliyyə vəsaitləri istiqamətləndirmək;
- ❖ əsas fəaliyyətdən lap çox mənfəətin qazanılması üçün çalışmaq.

2.2 Kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərində MHBS-nin tətbiqi problemləri

Dünya ölkəsinin əksəriyyətində kiçik və orta sahibkarlıq subyektində aparılan uçot qaydası İFRS for Smes(International Financial Reporting Standard for Small-and Medium-Sized Entities)-ə baxılaraq reallaşdırılır.İFRS for Smes- də kiçik və orta sahibkarlıq subyekti də uçot siyasətinin seçimi ,maliyyə hesabatının nümunələri ilə əlaqədar bu sahibkarlıq subyektinə təkliflər özünü tapmışdır.

İFRS for SMES icra eləyən ölkələr bu standartları öz milli standartına müvafiq edərək sözügedən sahibkarlıq subyektlərindən ötrü uçot qaydası hazırlayırlar.

İndiki, dövrdə sözügedən sahibkarlıq subyektlərindən ötrü beynəlxalq maliyyə hesabatları standartı işlənilməsini istəyən bir sıra əsas səbəb mövcuddur ki,bunlardan ən əsasını iki səbəb ayırır.

1.Bütün ölkələrdə iqtisadiyyatın əsas gövdələrini bu sahibkarlıq subyektinin təşkil eləməsi.

2.Dünyaölçüsündə kapital bazarlarıyla əlaqədən ötrü təkə bir şəkildə maliyyə hesabatlarının tələb edilməsidir.(Epstein B.,Jermakowicz E, 2010:s.354-356).

Beynəlxalq Maliyyə Hesabatı Standartı Şurası standartın icrasını böyüdəcək və Kiçik və orta sahibkarlıq subyektinə iqtisadi qərar verməkdən ötrü lazım olan məlumat tələbatını ödəyəcək sözügedən sahibkarlıq subyektlərindən ötrü Maliyyə hesabatı Standartı hazırlamaqdan ötrü çalışmağa 2003- cü- ildə start verib, 2004- cü- ildə bu sahibkarlıq subyektiin ötrü Mühəsibat Standartı barədə hazırlıq görüşü adı kəsb edən rəsmi nəşrləri ictimaiyyətə vermişdir. Rəsmi nəşr ilə əlaqədar cmlənən fikir dəyərləndirilərək bu sahibkarlıq subyektlərindən ötrü standartların layihələrini fevral 2007-ci ildə cəmiyyətə təqdim olunmuşdur. Layihə mətniylə bağlı fikirin 30 noyabr 2007-ci ilə kimi şuraya təqdim edilməsi istənmişdir cəmiyyətdən və axırda fikir dəyərləndirilərək Kiçik və orta sahibkarlıq subyektində Maliyyə Hesabatı Standartı (IFRS for Smes) 9 iyul 2009 –ci ildə rəsmi formada ictimaiyyətə təqdim edilmişdir.

Kiçik və orta sahibkarlıq subyektdə maliyyə hesabatı standartları cəmiyyətə hesabat təqdim etmə öhdəçiliyi olmuyan və xarici istifadəçilərdən ötrü ümumi niyyətli maliyyə hesabatı verməyi özündə göstərən standartdır. Sözügedən sahibkarlıq subyekti yalnız aşağıdakı vəziyyətlərdə cəmiyyətə hesabat verməlidirlər.

1. Bu sahibkarlıq subyektinin borc alətinin və səhm alətinin cəmiyyətə açıq kapital bazarlarında olması vaxtı və ya səhminin ixrac olunması vaxtı.
2. Bu sahibkarlıq subyekti bank, sığorta şirkəti və.s olması vaxtı. Yəni əsas iş məqsədi cəmiyyətdə öz güvənini saxlamaq olduqda təkcə bu ab cəmiyyətə maliyyə hesabatları vermək öhdəçilikləri vardır.

Bu sahibkarlıq subyektlərindən ötrü maliyyə hesabatları standartları İFRS (International Financial Reporting Standard)la fərqləndirildikdə bu sahibkarlıq subyektləriylə bağlı olmayan sektorlar standartdan çıxarılıb və maliyyə hesabatının komponentlərinin tanınması və dəyərləndirilməsi üsulları primitivləşdirilmişdir. Bunun sonunda səhvə hesabı İFRS –lə nisbətdə 90 faiz düşmüşdür. Bütün İFRS 2400 səhvədən ibarət olmuşsa kiçik və orta sahibkarlıq

subyektlərindən ötrü maliyyə hesabatları standartıysa 230 səhvədən ibarət olmuşdur və 35 – bölümdən ibarətdir. (Haşmet S.,2014 s.53).

Cədvəl 17. Kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərindən ötrü maliyyə hesabatı standartı bölümü.

1-ci bölüm Kiçik və orta sahibkarlıq subyektləri.	14- cu bölüm İştirakçılara investitsiyalar
2-ci bölüm Anlayışlar və ümumi prinsiplər.	15-ci bölüm İnvestitsiya məqsədli daşınmaz əmlak.
3-cü bölüm Maliyyə hesabatının təqdim olunması	16-ci bölüm Biznes ortaqlıqlarında paylar
4- cü bölüm Maliyyə vəziyyəti haqqında hesabat –Balans hesabatı	17- ci bölüm Əsas vəsaitlər.
5-ci bölüm Gəlir hesabatı	18- ci bölüm Qudvil xaric qeyri-maddi aktivlər
6-cı bölüm Kapitalda dəyişiklikhaqqında hesabat və Bölüşdürülməmiş hesabat	19-cü bölüm Biznes ortaqlıqları və qudvil.
7- ci bölüm Pul vəsaitlərinin hərəkəti haqqında hesabat	20-ci bölüm Lizing əməliyyatları
8- ci bölüm Maliyyə hesabatları haşiyələri	21-cı bölüm Şərti öhdəlik,qiymətləndirilmiş öhdəliklər,şərti aktivlər.
9-cu bölüm Konsolidə və ya birləşmiş maliyyə hesabatları	22-ci bölüm Borclar və səhmdar kapitalı.
10 –cu bölüm Uçot siyasəti,qiymətlən – dirmə və səhvlər	23- cü bölüm Hasilat
11- ci bölüm Sadə maliyyə aləti	24-cu bölüm Dövlət subsidiyası
12-ci bölüm Digər maliyyə alətləri	25–ci bölüm Borc dəyəri
13- cü bölüm Ehtiyat	26- cı bölüm Səhmləəsaslanan ödəmə və.b

Mənbə: Cəfərov E.O, 2018, s.13

Ölkəmizdə bu standartın icrasıyla əlaqədar yaranan problemi ümumiləşdirsək.

1.İxtisaslı kadr azlığı- ali təhsil və orta ixtisas müəssisəsində keçirilən dərslərin çox keyfiyyətsiz olmaları, mühasibat uçotu dərslərinin çox zaman eyni mövzunu dəfələrlə təkrar etməsi və beynəlxalq standartdan danışılmaması və.s misal çəkmək olar.

2. Maliyyə vəsaitinin məhdud olması- kiçik və orta sahibkarlıq subyektinin bu standartları tətbiq eləməsi lazım olan proqram təminatlarını almaqdan ötrü maliyyə vəsaitlərinin aşağı olması və.s

3.Kiçik və orta sahibkarlıq subyektinə göstərilən məsləhət xidmətinin təkcə vergi qanunvericiliyiylə bağlı olması.Yəni tövsiyyə xidmətində çalışan kadrın bu standartların icrası barədə məlumatsız olması.

4.Maliyyə Nazirliyinin bu sahibkarlıq subyektlərindən ötrü maliyyə hesabatları standartlarını tərcümə eləməməsi və bu norma barədə şərh və tövsiyyə hazırlamaması.

Ölkəmizin praktikası göstərir ki, sözügedən sahibkarlıq subyekti öz işlərində çətinlik ilə üzləşirlər. Belə ki, bu sahibkarlıq subyektinin inkişaf etməsində əsas problem o onun maddi- texniki və maliyyə ehtiyatı tərəfdən lazımi qədər resurs bazalarına sahib olmamasıdır.Ancaq buna baxmayaraq son 10 il içərisində bu sektora lazımi qədər nəzər yüksəlmişdir.Həm də son zamanlarda sahibkarlıq subyektləriylə əlaqədar bir çox qanun layihəsi qəbul edilmiş onlara güzəştli şərtlə ilə kredit almaq fürsəti verilmişdir.Ancaq bütün buna baxmayaraq sahibkarlıq subyektinin işində əsasən də kiçik və orta sahibkarlıq subyektinin işində maliyyə hesabatın şəkillərinin daha rahat olmasına və maliyyə hesabatının hazırlanmasının bu sahibkarlıq subyektinə əldə etdirəcək avantajlar haqqında söyləmək olar ki, heç bir tədbir reallaşdırılmamışdır.

Ölkəmizdə bu sahibkarlıq subyektlərindən ötrü barəsində qeyd söylədiyimiz maliyyə hesabatı standartları icra olunarsa onlar aşağıdakı avantajı əldə edəcəklər:

1.Maliyyə Hesabatı təqdim edilmədən daxil olunması mümkünsüz bazara və azad iqtisadi zonaya giriş fürsəti veriləcəkdir.

2. Sözügedən sahibkarlıq subyektinə maliyyə hesabatı standartlarının icrası beynəlxalq maliyyə təşkilatı tərəfindən təklif edilən əlverişli kreditləri əldə etmək fürsəti yaradacaqdır.

3.Ölkəmizdə kiçik və orta sahibkarlıq subyekti bu standartları tətbiq elədikdə xarici investoru cəlb eləməkdən ötrü avantaj əldə edəcəkdir

4.Xarici ticarət subyektləriylə biznes əlaqəsinin qurulması vaxtı daha güvənirli tərəfdaş kimi güzəşt olunan şərtlərdən faydalanma fürsəti.

5.Xarici ticarətdə alıcı kimi gəldikdə ödəmə planında güzəşt qazanma fürsəti əldə edəcəklər. (Abdulkərim S, 2018:s.10)

Ölkəmizə sözügedən sahibkarlıq subyektinin iqtisadi inkişaf etməsini təmin eləməkdən ötrü son zamanlarda reallaşan islahatın ən əhəmiyyətliləri aşağıdakılardır:

Azərbaycanda bu sahibkarlıq subyektinin inkişaf etməsi, onun rəqabət qabiliyyətinin çoxaldılması, işsizliyin aşağı salınması, məşğulluğun çoxaldılması, istehlak məhsullarına olan ehtiyacın yerli resurlar yardımıyla qarşılanmasının təmin olunması və.s vacib hədəflərə çatmaqdan ötrü Strateji Yol Xəritəsi 2016 –ci il 6 dekabrda Ölkə Prezidentinin fərmanıyla təsdiq olunmuşdur . Strateji yol xəritələrində bu sahibkarlıq subyektinin SWOT təhlili və həm də yaranmış vəziyyəti təhlil olunmuş və buna əsasən bu sahibkarlıq subyektlərindən ötrü strateji məqsəd və strateji hədəf müəyyən olunmuşdur ki, bunlar aşağıda olanlardır:

Strateji məqsədlər

1.Sözügedən sahibkarlıq subyektinin inkişaf etməsini təmin eləməkdən ötrü daha sərfəli biznes vəziyyətinin yaradılması;

2. Bu sahibkarlıq subyektinin ölkəmizdə rəqabətqabiliyyətliliyinin və iqtisadiyyatda olan yerinin gücləndirilməsi;

3.Ölkəmizdə istehsal olunan iş və xidmətin ümumi mümkün hissəsinin, əsasən də intellektual payının bu sahibkarlıq subyektinin və son olaraq, innovasiyanın inkişaf olunması yoluyla yaradılmasının gerçəkləşməsi;

4.Bu sahibkarlıq subyektinin ölkə iqtisadiyyatında məşğulluqları təmin eləməsindəki rolunun yüksəldilməsi;

5.Əsas istehlak malının bu sahibkarlıq subyekti tərəfində istehsal olunmasına müvəffəq olmaq;

6.Bu sahibkarlıq subyekti tərəfindən ixrac edilən malın ölkəmizin iqtisadiyyatında olan ümumi ixracında hissəsinin artırılmasına müvəffəq olmaq və bundan ötrü faydalı vəziyyət yaratmaq.

Strateji hədəflər.

1.Sözügedən sahibkarlıq subyektinin normal fəaliyyətlərini təmin eləməkdən ötrü biznes aləmində və tənzimləyici bazada tədbirlər reallaşdırmaq;

2.Bu sahibkarlıq subyektinin maliyyə vəsaitinə faydalı və həm də əlverişli çıxışını təmin eləməyə müvəffəq olmaq.

3.Bu sahibkarlıq subyektinin beynəlmilləşdirilməsi yəni kənar bazara rahat çıxış imkanının yüksəldilməsini təmin eləmək.

4.Bu sahibkarlıq subyektində sahibkarın həmçinin işçinin bilik və bacarığını çoxaltmaq və öncül dünya ölkəsinin təcrübəsinin icrasını təmin eləmək.

5.Innovasiyanın təşviqi, yəni bu sahibkarlıq subyektlərindən ötrü tədqiqat və həm də inkişaf fəaliyyətinin intensiv genişləndirilməsi.

Strateji yol xəritəsində qeyd edilmiş strateji məqsəd və strateji hədəfə çatmaqdan ötrü diqqətdə tutulan zaman 2025 – ci ildir .Strateji yol xəritəsinin qəbul edilməsi və reallaşdırılması kiçik və orta sahibkarlıq subyektində ölkəmizin son zamanlarda reallaşdırdığı ən böyük və ən vacib islahatdan biri saymaq olar.Bu islahatın reallaşması sözügedən sahibkarlıq subyektinin ölkə iqtisadiyyatında nə cür vacib bir obraz oynadığının bariz bir misalıdır.

2. Vergi Məcəlləsi.

Vergi məəcəlləsində - sahibkarlığın dəstək olunması məqsədi ilə olunan yeniliklər sonunda sadələşdirilmiş verginin ümumi ölkə daxilində 2 % təyin olunması, pərakəndə ticarət və iaşə sahəsində nağdsız ödənişlərlə əlaqədar güzəştlərin olunması , inzibati şikayət vəziyyəti vaxtı bank hesabından və həm də ƏDV-nin depozit hesablarından pul vəsaitinin ləğv edilməsinin saxlanması və başqa məsələni özündə əks etdirilmişdir. Bu dəyişiklik sıralarına həm də mikro və kiçik sahibkarlıq subyektləriylə əlaqədar sahibkarlığa dəstəklik spesifik mövqe tutur və bu dəstəkaşağıdakılardan ibarətdir:

2019-cu ildən start verərək mikro və həmçinin də kiçik sahibkarlıq subyektində onların balansında var olan əsas vəsaitlərdən ötrü intensiv amortizasiya normasının tətbiq edilməsinə imkan qurulmuşdur,

Bundan əlavə kiçik sahibkarlıq subyektində uçotun şəffaf olması vəziyyətində, bu sahibkarlara əlavə vergi güzəşti olunacaqdır, KOB klasterinə qeyd edilən sahibkar KOB reyestrində qeydiyyatda düşdüyü zamandan etibarən 7 il müddətinə torpaq, mənfəət və əmlak vergisindən azad olunmuşdur, KOB klasterlərinə qeyd edilən sahibkarlıq subyektinin istehsal və emalıyla əlaqədar istifadə elədikləri texnoloji avadanlıq və qurğunun idxalı 7 il zaman çərçivəsində ƏDV-dən azad olunmuşdur,

KOB klasterində qeyd edilən sahibkarlıq subyektində gəlirinin kapitalla əlaqədar xərcə çəkilən payı – 7 il zaman daxilində mənfəət vergisindən azad olunmuşdur.

Yuxarıda qeyd elədiyimiz vergi məcəlləsində ki, bütün bu dəyişiklik sözügedən sahibkarlıq subyektinin gələcək iqtisadi inkişaf etməsini təmin etməkdən ötrü reallaşdırılmışdır. (Vergi məcəlləsi maddə 221, 2019)

2.3 Azərbaycanda istehsalat sahəsində fəaliyyət göstərən kiçik və orta sahibkarlıq subyektləri üçün maliyyə hesabatlarının tətbiqinin mövcud vəziyyətinin qiymətləndirilməsi

Müəssisənin maliyyə nəticələrinin ədalətli təqdimatının təmin olunması nöqteyi-nəzərindən, maliyyə hesabatlarının doğru şəkildə hazırlanması xüsusi rol oynayır. Legans MMC adlı kiçik müəssisəsinin 31/12/2019-cu il tarixinə olan maliyyə hesabatları əsasında analiz edərək müəssisənin onun maliyyə cəhətdən dayanıqlıq səviyyəsini, inkişaf tempini və fəaliyyət istiqamətini araşdıraraq.

Cədvəl 18. Legans MMC şirkətinin 31/12/2019 tarixinə maliyyə vəziyyəti haqqında hesabatı

	Cari il	Əvvəlki il
AKTİVLƏR:		
Uzunmüddətli aktivlər:		
10 – Qeyri-maddi aktivlər	0	
11 – Torpaq, Tikili və Avadanlıqlar	3650	
Cəmi uzunmüddətli aktivlər	3650	
Qısamüddətli aktivlər:		
20 – Ehtiyatlar	2800	
21 - Qısamüddətli debitor borclar	1410	
22 - Pul vəsaitləri və onların ekvivalentləri	28575	
24 - Sair qısamüddətli aktivlər	0	
Cəmi qısamüddətli aktivlər	32785	
Cəmi aktivlər	36435	
Kapital:		
30 - Ödənilmiş nizamnamə kapitalı	12500	
34 - Bölüşdürülməmiş mənfəət (zərər)	12855	
Cəmi kapital	25355	
Öhdəliklər:		
Uzunmüddətli öhdəliklər		
40 - Uzunmüddətli faiz xərcləri yaradan öhdəliklər	0	
Cəmi uzunmüddətli öhdəliklər	0	
Qısamüddətli öhdəliklər:		
53 - Qısamüddətli kreditör borcları	2000	
54 - Sair qısamüddətli öhdəliklər	9080	
Cəmi qısamüddətli öhdəliklər	11080	
Cəmi öhdəliklər	11080	
Cəmi kapital və öhdəliklər	36435	

Mənbə: Legans MMC maliyyə hesabatları əsasında müəllif tərəfindən tərib olunub.

Cədvəl 19. Legans MMC şirkətinin 31/12/2019 tarixinə mənfəət və zərərlər haqqında hesabatı

GƏLİRLƏR:	Cari il	Əvvəlki il
Satışdan gəlir	9625	
Satılan malların maya dəyəri	(7175)	
Əsas vəsaitin satışından gəlir	3500	
Silinmə xərci	(6125)	
Xidmətdən gəlir	5160	
Cəmi gəlirlər:	4985	
XƏRCLƏR:		
İcarə xərci	1500	
Kommunal xərc	500	
Əmək haqqı xərci	1500	
Amortizasiya xərci	450	
Məzənnə üzrə xərclər (VMZ)	90	
Şübhəli borclar üzrə xərc	90	
Cəmi xərclər	4130	
MƏNFƏƏT	855	

Mənbə: Legans MMC maliyyə hesabatları əsasında müəllif tərəfindən tərib olunub.

Cədvəl 20. Legans MMC şirkətinin 31/12/2019 tarixinə kapitalda dəyişiklik haqqında hesabatı

	Nizamnamə (Səhmdar) Kapitalı	Bölüşdürülməmiş mənfəət	Ehtiyat kapitalı	Emissiya gəliri	Cəmi
İlin əvvəlinə qalıq	12500	12000	0	0	24500
İl ərzində kapital qoyuluşu	0	0	0	0	0
İl ərzində xalis mənfəətdə artma	0	855	0	0	855
İl ərzində elan edilmiş dividendlər	0	0	0	0	0
İlin sonuna qalıq	12500	12855	0	0	25355

Mənbə: Legans MMC maliyyə hesabatları əsasında müəllif tərəfindən tərib olunub.

Mənbə: Fətullayev R., 2019, s.343

İlk öncə rentabellik terminin mənasını qeyd edək və daha sonra müəssisənin rentabelliyyənin qiymətləndirilməsinə nəzər salaq. Belə ki:

Effektivlik göstəricisi kimi pul vəsaitləri və digər resurslardan istifadəni özündə əks etdirən rentabellikdir. Əmsal və yaxud faiz formasında ifadə edilir. (<https://banker.az/knowledge-base/rentabellik-n%c9%99dir/>)

1. Müəssisənin ümumi rentabelliği:

$$\rho_{um} = \frac{M_{um}}{I_{or}} \cdot 100\% = \frac{855}{3650} \cdot 100\% = 0.23$$

M_{um} - ümumi mənfəət,

I_{or} - müəssisənin əmlakının orta qiyməti.

2. Müəssisənin xalis rentabelliği:

$$\rho_x = \frac{M_x}{I_{or}} \cdot 100\% = \frac{837.90}{3650} \cdot 100\% = 0.23$$

M_x - müəssisənin xalis mənfəəti,

I_{or} - müəssisənin əmlakının orta qiyməti.

Vergi Məcəlləsinin sadələşdirilmiş vergi ilə bağlı olan maddələrinə əsaslanaraq qeyd edə bilərik ki, bu vergi ödəyiciləri malların təqdim edilməsi, işlərin görülməsi, xidmətlərin göstərilməsi səbəbindən əldə etdiyi vəsaitin məbləğindən (yəni ki, ümumi hasilatından və ya onun həcmindən) və bununla yanaşı, satışdan kənar olan gəlirlərindən dərəcə olaraq 2 faiz ilə hesablanır. (<http://www.e-qanun.az/code/12>)

3. Xüsusi kapitalın xalis rentabelliği:

$$\rho_{xk} = \frac{M_x}{I_{xk}} \cdot 100\% = \frac{837.90}{12500} \cdot 100\% = 0.07$$

M_x - müəssisənin xalis mənfəəti,

I_{xk} - müəssisənin xüsusi kapitalının orta qiyməti

4. İstehsal fondlarının ümumi rentabelliği:

$$\rho_{if} = \frac{M_{um}}{I_{um}} \cdot 100\% = \frac{855}{36435} \cdot 100\% = 0.02$$

M_{um} - ümumi mənfəət,

I_{um} - əsas istehsal və maddi dövryyə aktivlərinin orta dəyəri.

Təqdim edilən göstəricilər iqtisadi fəaliyyətin səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi üçün ümumiləşdirici xarakter daşıyırlar. Onlara məhsulun rentabelliyi və kapital verimi göstəricilərinin səviyyəsi güclü təsir göstərir.

İdarəetmənin səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi üçün aşağıda göstərilən düzturlara nəzər salaq. Belə ki:

1. Dövriyyənin hər manatına xalis mənfəət:

$$\mu_d = \frac{M_x}{N} \cdot 100 \% = \frac{837.90}{2800} \cdot 100 \% = 0.30$$

M_x - müəssisənin xalis mənfəəti,

N - hesabat dövrü üzrə dövriyyənin və ya məhsulun həcmi (dəyər ifadəsində).

2. Reallaşdırılmış məhsulun 1 manatına düşən mənfəət:

$$\mu_r = \frac{M_r}{N} \cdot 100 \% = \frac{9625}{2800} \cdot 100 \% = 3.44$$

M_r - məhsulun reallaşdırılmasından əldə edilən mənfəət,

N - hesabat dövrü üzrə dövriyyənin və ya məhsulun həcmi (dəyər ifadəsində).

3. Dövriyyənin bir manatına bütün realizasiyadan əldə edilən mənfəət miqdarı:

$$\mu_D = \frac{M_{ur}}{N} \cdot 100 \% = \frac{18285}{2800} \cdot 100 \% = 6,53$$

M_{ur} - bütün realizasiyadan əldə edilən mənfəət,

N - hesabat dövrü üzrə dövriyyənin və ya məhsulun həcmi (dəyər ifadəsində)

4. Dövriyyənin bir manatına düşən ümumi mənfəət miqdarı:

$$\mu_{um} = \frac{M_{um}}{N} \cdot 100 \% = \frac{855}{2800} \cdot 100 \% = 0.31$$

M_{um} - ümumi mənfəət,

N - hesabat dövrü üzrə dövriyyənin və ya məhsulun həcmi (dəyər ifadəsində).

İdarəetmənin səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi göstəricilərinə diqqət yetirsək, görərik ki, onlar yalnız kəsrin surətləri ilə fərqlənirlər və bu surətdəki göstəricilər iqtisadi fəaliyyətin müəyyən maliyyə nəticələrini əks etdirirlər.

İşgüzarlıq fəallığının qiymətləndirilməsi göstəriciləri də aşağıdakı kimidir.

1. Ümumi kapital verimi (fondverimi):

$$\phi_{um} = \frac{N}{I_{or}} \cdot 100\% = \frac{2800}{3650} \cdot 100\% = 0.77$$

N - hesabat dövrü üzrə dövriyyənin və ya məhsulun həcmi (dəyər ifadəsində),

I_{or} - müəssisənin əmlakının orta qiyməti.

2. Əsas istehsal vəsaitlərinin və qeyri-maddi aktivlərin verimi:

$$\phi_a = \frac{N}{I_n} \cdot 100\% = \frac{2800}{3650} \cdot 100\% = 0.77$$

N - hesabat dövrü üzrə dövriyyənin və ya məhsulun həcmi (dəyər ifadəsində),

I_n - əsas istehsal vəsaitlərinin və qeyri-maddi aktivlərin orta dəyəri.

3. Bütün dövriyyə aktivlərinin dövr etməsi:

$$d_a = \frac{N}{I_a} = \frac{2800}{32785} = 0.09$$

N - hesabat dövrü üzrə dövriyyənin və ya məhsulun həcmi (dəyər ifadəsində)

I_a - dövriyyə aktivlərinin orta qiyməti.

4. Ehtiyatların dövr etməsi:

$$d_{eh} = \frac{N}{I_{eh}} = \frac{2800}{2800} = 1$$

N - hesabat dövrü üzrə dövriyyənin və ya məhsulun həcmi (dəyər ifadəsində),

I_{eh} - ehtiyatların orta dəyəri.

5. Debitor borcların dövr etməsi:

$$d_{db} = \frac{N}{I_{db}} = \frac{2800}{1410} = 1.99$$

N - hesabat dövrü üzrə dövriyyənin və ya məhsulun həcmi (dəyər ifadəsində),

I_{db} - debitor borcların orta dəyəri.

6. Bank aktivlərinin dövretməsi:

(Bank hesablaşma hesabları-27999, Depozit hesabı-576)

$$d_b = \frac{N}{I_b} = \frac{2800}{27999} = 0.1$$

N - hesabat dövrü üzrə dövriyyənin və ya məhsulun həcmi (dəyər ifadəsində),

I_b - sərbəst pul vəsaitlərinin və qiymətli kağızların orta kəmiyyəti.

7. Xüsusi kapitala dövriyyə:

$$d_x = \frac{N}{I_{xk}} = \frac{2800}{12500} = 0.22$$

N - hesabat dövrü üzrə dövriyyənin və ya məhsulun həcmi (dəyər ifadəsində),

I_{xk} - müəssisənin xüsusi kapitalının orta qiyməti

Nisbi maliyyə göstəriciləri həm əmsallarla, həm də faizlərlə ifadə oluna bilər. İşgüzarlıq fəallığının göstəriciləri adətən əmsallar vasitəsilə ifadə olunur. Bir çox inkişaf etmiş ölkələrdə işgüzarlıq fəallığı göstəriciləri üzrə normativlər müəyyən edilir.

Bazar dayanıqlığının qiymətləndirilməsi müəssisənin rentabelliği, idarəetmə səmərəliliyi və işgüzarlıq aktivliyi göstəricilərinə əsaslanır. Onları balansın tərtib edilmə vaxtı üçün hesablayır və dinamika meyllərini təhlil etmək üçün istifadə edir.

1. Maliyyə müstəqilliyi əmsalı:

$$k_m = \frac{V_x}{W} \geq 0,5 = \frac{25355}{36435} = 0.70$$

$$0.70 \geq 0,5$$

V_x - xüsusi vəsaitlərin mənbələri,

W - balansın ümumi məbləği.

Bu məhdudiyyət onu göstərir ki, müəssisənin bütün öhdəlikləri onun öz vəsaitləri ilə ödənilə bilər. Bu məhdudiyyətin qorunması həm müəssisənin özü üçün, həm də onun kreditörləri üçün çox əhəmiyyətlidir. Müstəqillik əmsalının artımı gələcəkdə maliyyə çətinliklərinin yaranması, risklərinin azalması və müəssisənin maliyyə müstəqilliyinin artmasına dəlalət edir.

2. Xüsusi və borc vəsaitlərinin nisbəti əmsalı:

$$k_{xb} = \frac{W - V_x}{V_x} = \frac{36435 - 25355}{25355} = \frac{11080}{25355} = 0.44$$

$W - V_x$ - müəssisənin bütün öhdəliklərinin miqdarı,

V_x - xüsusi vəsaitlərin mənbələri,

W - balansın ümumi məbləği.

Bu iki əmsalın qarşılıqlı əlaqəsi aşağıdakı kimi ifadə oluna bilər:

$$k_{xb} = \frac{1}{k_m} - 1$$

Bu bərabərlikdən borc və xüsusi vəsaitlərin nisbət əmsalı üçün normal məhdudiyyət aşağıdakı kimi alınır:

$$k_{xb} \leq 1$$

$$0.44 \leq 1$$

Bu hissədə olan hesablamalarımıza əsasən müəssisəyə məxsus öhdəliklərin miqdarının balansın xüsusi vəsaitlərindən az olduğu üçün müəssisə öz öhdəliklərini vaxtında və səmərəli şəkildə yerinə yetirə biləcəyini qeyd etmək olar. Göründüyü kimi müəssisənin bu göstəricisi də normativ daxilində olduğu üçün müəssisənin maliyyə dayanıqlığı prinsipi qorunmuş olur.

3. Mobil və immobilizə edilmiş vəsaitlərin nisbəti əmsalı:

$$k_{mi} = \frac{W - D}{D} = \frac{36435 - 3650}{3650} = \frac{32785}{3650} = 8.98$$

D (balansın aktivinin I bölməsi) – immobilizə edilmiş aktivlər və ya əsas vəsaitlər və qoyuluşlar,

$W - D$ (balansın aktivnin II və III bölmələri) dövriyyə aktivləri və ya mobil vəsaitlər.

3. Maliyyə çevikliyi:

$$k_{man} = \frac{W - D}{V_x} = \frac{36435 - 3650}{25355} = \frac{32785}{25355} = 1.29$$

$W - D$ (balansın aktivnin II və III bölmələri) dövriyyə aktivləri və ya mobil vəsaitlər,

V_x - xüsusi vəsaitlərin mənbələri.

Bu əmsal müəssisənin xüsusi vəsaitlərinin hansı hissəsinin mobil formada olmasını (onlardan çevik istifadə imkanı) göstərir. Bu göstəricinin yüksək qiyməti müəssisənin maliyyə vəsaitlərinin yüksək çevikliyi əks etdirir. Lakin praktikada bu göstəricinin normal səviyyəsi barədə məlumatlar yoxdur (bəzi mənbələrdə 0,5 qiymətinə rast gəlinir).

4. Xüsusi vəsaitlərlə təmin olunma əmsalı:

$$k_t = \frac{P^a}{Z} = \frac{32785}{2800} = 11.71$$

Z – müəssisənin məsərf və ehtiyatlarının məbləği (balansın II bölməsinin yekunu);

P^a – müəssisənin xüsusi dövriyyə vəsaitləri və ya pul vəsaitləri, debitor borclar və digər aktivlər (balansın aktivnin III bölməsinin yekunu).

Bu göstəricinin normal məhdudlaşma intervalı bir sıra iqtisadi mənbələrdə aşağıdakı kimi təqdim olunur:

$$k_t \geq 0,6 \div 0,8$$

$$11.71 \geq 0,6 \div 0,8$$

5. İstehsal təyinatlı əmlak əmsalı:

$$k_{it} = \frac{G}{W} = \frac{3650}{36435} = 0.1$$

G - əsas vəsaitlərin, kapital qoyuluşlarının, avadanlıq, istehsal ehtiyatları və bitməmiş istehsalın ümumi dəyəri,

W - balansın ümumi məbləği.

İqtisadi mənbələrdə $k_{it} \geq 0,5$ şərti bu göstəricinin normal qiyməti kimi qəbul olunur. Bu əmsalın kritik həddən aşağı düşdüyü hallarda istehsal təyinatlı əmlakı artırmaq üçün xüsusi vəsait mənbələrindən istifadə edilə bilər. Əgər müəssisənin hesabat ilində fəaliyyətinin maliyyə nəticələri buna imkan vermirsə, onda uzun müddətli borc vəsaitlərindən istifadə edilməsi məqsədəuyğun ola bilər.

6. Uzunmüddətli borc vəsaitlərinin cəlb edilməsi əmsalı:

$$k_{ub} = \frac{U^T}{V^x + U^T} = \frac{0}{25355 + 0} = 0$$

Bu əmsal kapital qoyuluşlarının maliyyələşdirilməsində borc vəsaitlərinin xüsusi çəkisini təxminən qiymətləndirilməyə imkan verir.

7. Qısamüddətli borclar əmsalı:

$$k_q = \frac{Q^t}{W - V^x} = \frac{9080}{36435 - 25355} = \frac{9080}{11080} = 0.82$$

Q^t - qısamüddətli kreditlər və borc vəsaitləri.

8. Məsrəf və ehtiyatların formalaşma mənbələrinin muxtariyyətlik əmsalı:

$$k_f = \frac{V^x - D}{W_{um}} = \frac{25355 - 3650}{2800} = \frac{21705}{2800} = 7.75$$

W_{um} - məsrəf və ehtiyatların formalaşmasının əsas mənbələrinin ümumi miqdarı.

9. Kreditor borclar və digər passivlər əmsalı:

$$k_k = \frac{K^h}{W - V^x} = \frac{2000}{36435 - 25355} = \frac{2000}{11080} = 0.18$$

Müəssisənin balans likvidliyinin ümumi göstəricisi onun bütün öhdəlikləri üzrə hesablaşmaları aparmaq qabiliyyətini göstərir. Bu göstərici müəssisənin qısamüddətli öhdəliklərinin ödənilməsi imkanlarını qiymətləndirmək imkanına malik deyil. Buna görə də balansın likvidliyini qiymətləndirmək üçün üç nisbi göstəricidən istifadə olunur. Bu göstəricilər qısamüddətli öhdəliklərin ödənilməsi keyfiyyətində baxılan likvidli vəsaitlər toplusu ilə fərqlənilir. Onların aşağıda göstərilən normal həddləri empirik məlumatların statistik emalı, ekspert sorğuları, riyazi modelləşdirmə və başqa üsullarla alınmışdır.

1. Balansın mütləq likvidlilik əmsalı:

$$k_{ml} = \frac{M}{W - V^x - U^T} = \frac{M}{Q^t + K^h + B^0} =$$

$$= \frac{28575}{36435 - 25355 - 0} = \frac{28575}{9080 + 2000 + 1} =$$

$$= \frac{28575}{11080} = \frac{28575}{11081} = 2.58$$

M - müəssisənin pul vəsaitləri və qısamüddətli maliyyə qoyuluşları (qiymətli kağızları).

Mütləq likvidlilik əmsalı yaxın müddətdə müəssisənin qısamüddətli öhdəliklərinin hansı hissəsinin ödəmək qabiliyyətinə malik olmasını göstərir. Bu göstəricinin normal həddləri aşağıdakı kimidir:

$$k_{ml} \geq 0,2 \div 0,5$$

$$2.58 \geq 0,2 \div 0,5$$

2. Balansın kritik likvidlilik əmsalı:

$$k_{kl} = \frac{P^a - X_m}{W - V^x - U^T} = \frac{P^a - X_m}{K^h + Q^t + B^0} =$$

$$= \frac{32785 - 1410}{36435 - 25355 - 0} = \frac{32785 - 1410}{9080 + 2000 + 1} =$$

$$= \frac{31375}{11080} = \frac{31375}{11081} = 2.83$$

X_m - balansın aktivnin III bölməsindən immobilizə olunmuş dövriyyə vəsaitlərinin məbləği.

Kritik likvidlik əmsalı debitorlarla hesablaşmaların vaxtında aparılması halında müəssisənin ödəmə qabiliyyətliliyinin proqnozunu əks etdirir. bərabərsizliyi kritik likvidlik əmsalının aşağı həddini göstərir.

Balansın kritik likvidlik əmsalı debitor borcların bir dövriyyəsinə bərabər müddətdə müəssisənin gözlənilən ödəmə qabiliyyətliliyini göstərir.

3. Balansın cari likvidlik əmsalı:

$$k_{cl} = \frac{P^a - X_m + Z - X_g}{W - V^x - U^T} = \frac{P^a - X_m + Z - X_g}{K^h + Q^t + B^0} =$$

$$= \frac{32785 - 1410 + 2800 - 0}{36435 - 25355 - 0} = \frac{32785 - 1410 + 2800 - 0}{9080 + 2000 + 1} =$$

$$= \frac{34175}{11080} = \frac{34175}{11081} = 3.08$$

X_g – balansın aktivnin II bölməsində gələcək dövrün xərclərinin məbləği.

Maliyyə əmsallarının hesablanması və təhlili göstərir ki, onların hər bir qrupu kiçik müəssisənin maliyyə dayanıqlığına təsir edən maliyyə vəziyyətini xarakterizə edir. Apardığımız araşdırma və hesablamalarımıza əsasən qeyd etmək istərdik ki, tədqiqat işində göstərilmiş olan X adlı kiçik müəssisəsinin maliyyə dayanıqlığını təhlil edərkən onun hesabatlarına nəzər salsaq ümumilikdə müəssisənin çox da böyük olmayan mənfəətini, il ərzində kapital qoyuluşunun və elan edilmiş dividendlərinin olmadığını, həmçinin likvidliyi az olan aktivlərdən sadəcə əmlakının olduğunu, daha likvid aktivlərdən isə balans üçün vacib olan ehtiyatları, qısamüddətli debitor borcları, pul vəsaitləri və onların ekvivalentlərini görə bilərik. Ümumilikdə isə təhlilin nəticəsi kimi müəssisənin maliyyə dayanıqlığının səviyyəsinin müsbət istiqamətli, müasir bazar şəraitində yaradılmış imkanlar və

dövlət dəstəyi, ayırdığı subsidiyalar sayəsində öz rentabelliğini müsbət istiqamətdə inkişaf etdirə biləcəyini qədy etmək olar. Ölkədə uğurla reallaşan inkişaf siyasətinin başlıca istiqamətlərindən biri də məhz elə özəl sektorun dəstəklənməsi və bu sahədə müxtəlif təşviq mexanizmlərinin tətbiq edilməsidir.

İndi isə Tədqiqat obyektı olaraq AZ FP Co Ltd, MMC seçilmişdir. Tədqiq etdiyim, AZ FP Co Ltd, MMC –nin maliyyə hesabatlarının analizinə keçək.

Faktlar: 23.04.2018-ci il tarixinə Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsinin 38.3.5 maddəsinə əsasən, vergilər və digər icbari ödənişlərə dair qanunverciliyə əməl edilməsi vəziyyətinin düzgünlüyünün yoxlanılması məqsədilə ilə növbədənkənar səyyar vergi yoxlaması keçirilməmişdir.

Yuxarıda nəzərdən keçirdiyimiz məsələlər barədə verəcəyimiz təhlillər tərəfinizdən bizə təqdim edilən sənədlər, yazılı və ya şifahi verilmiş məlumatlar əsasında, eləcə də hazırkı Məktubun tərtib edildiyi tarixdə qüvvədə olan Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi əsasında həyata keçirilmişdir. Qeyd edilən sənədlərdə və ya məlumatlarda dəyişiklik(lər) olduqda, eləcə də Azərbaycan Respublikasının sonrakı qanunvericiliyində dəyişiklik(lər) olduqda verdiyimiz təhlillərin nəticəsi fərqli ola bilər.

Tədqiq edilən məsələlər üzrə apardığımız təhlillər nəticəsində gəldiyimiz nəticələri qısa xülasə şəklində aşağıda Sizə təqdim edirik.

Azərbaycan Respublikası Vergi Məcəlləsinin 36.3. maddəsinə uyğun olaraq Səyyar vergi yoxlaması mənfəət, gəlir, mülk, yol və torpaq vergiləri üzrə vergi ödəyicisinin axırıncı üç təqvim ilindən çox olmayan fəaliyyətini, başqa vergilər üzrə bu yoxlamanın təşkil edildiyi il də aid edilməklə vergi ödəyicisinin axır üç ildən çox olmayan fəaliyyətini təşkil edə bilər.

AZ FP Co Ltd, MMC-də 2018 və 30/12/2018-dək vergi yoxlamasının keçirilməsini nəzərə alaraq, AZ FP Co Ltd, MMC- üçün risk dövrü 07/01/2016-12/31/2016 və 2018-ci il dövrünü müəyyən edilir.

2.2 Vergi və digər risklərinin müəyyən edilməsi

2.2.1 Vergi bəyannamələri

Mənfəət vergisi bəyannaməsi

AZ FP Co Ltd, MMC mənfəət vergi ödəyicisi olmaqla, gəlir və xərclərinin uçotunu Azərbaycan Respublikası Vergi Məcəlləsinin 131-132 maddələrinə əsasən kassa metodu ilə aparır. Qeyd olunan maddələrə əsasən Kassa üsulu ilə uçot həyata keçirən vergi ödəyicisi gəliri qazananda və yaxud gəlir onun sərəncamına təqdim ediləndə, bu gəliri əsas götürməli və gəlirdən öz xərclərini yalnız bu xərcləri çəkəndə çıxmalıdır.

Vergi ödəyicisinin nağd pul vəsaitini aldığı, nağdsız ödəmədə isə pul vəsaitinin bankda onun hesabına və ya sərəncamçısı ola biləcəyi hesaba, yaxud göstərilən vəsaiti almaq hüququna malik olacağı hesaba daxil olduğu vaxt gəlirin əldə edildiyi vaxt sayılır.

Audit olunan dövr üzrə AZ FP Co Ltd, MMC tərəfindən 2018-ci il üçün Mənfəət vergi bəyannaməsi üzrə bəyan edilən rəqəmlərin auditlə aşkar olunmuş məbləğlərin müqayisəli cədvəli aşağıdakı kimidir:

Cədvəl 21. AZ FP Co Ltd, MMC tərəfindən 2018-ci il audit dövrü üçün mənfəət vergi bəyannaməsi üzrə bəyan edilən rəqəmlərin auditlə aşkar olunmuş məbləğlərin müqayisəsi

	Təqdim edilmiş bəyannamə üzrə				Auditlə aşkar edilmiş		Mənfəət üzrə fərq
Dövr	Bəyan edilmiş gəlir məbləği	Bəyan edilmiş xərc məbləği	Mənfəət	Gəlir	Xərc	Mənfəət/(zərə r)	
Mənfəət vergisi bəyannaməsi							
2018-ci il üçün	1,072,727.75	957,833.26	114,894.49	1,094,029.65	880,790.60	213,239.05	(98,344.56)
Cəmi	1,072,727.75	957,833.26	114,894.49	1,094,029.65	880,790.60	213,239.05	(98,344.56)

Mənbə: AZ FP Co Ltd MMC –daxili auditinə dair maliyyə hesabatları əsasında müəllif hesablamaları əsasında tərtib olunub.

Mənfəət vergisi üzrə auditlə aşkar olunmuş 2018-ci ill üçün fərqlərin cəmi 98344.56 (Doxsan səkkiz min üç yüz qırx dörd manat 56 qəpik) manat təşkil edir.

Auditlə müəyyən edilmiş rəqəmlərin mənbəyi müştəri tərəfindən auditorlara təqdim edilən bank çıxarışları, 1C proqram təminatından xəzinə hesabı üzrə çıxarışlar və əməliyyatları təsdiq edən maliyyə sənədləridir. Azərbaycan Respublikası Vergi Məcəlləsinin 58.1. maddəsinə əsasən verginin hesabatda qeyd edilən dəyəri verginin hesabatda qeyd edilməli olan dəyərinə nisbətən azaldılmışdırsa, o cümlədən, büdcəyə daxil olmalı olan vergi hesabat verməməklə yayındırılmışdırsa, vergi ödəyicisinə az yaxud vergi məbləğinin 50 %-i dəəyərində maliyyə cəza tədbiri tətbiq olunur. Bu maddənin müddəalarını nəzərə alınsa MMC-ni gələcəkdə az göstərdiyi mənfəətin 20% 19668.90 manat məbləğində mənfəət vergisi məbləğinin büdcəyə bərpası və 50% miqdarında 9834.46 manat məbləğində maliyyə sanksiyası ilə üzləşmə riski mövcuddur.

Audit olunan dövr üzrə AZ FP Co Ltd, MMC tərəfindən 2018-ci il üçün Muzdlu işlər əlaqədar ödəmə mənbəyindən tutulan gəlir vergisi bəyannaməsi üzrə bəyan edilən rəqəmlərin auditlə aşkar olunmuş məbləğlərin müqayisəli cədvəli aşağıdakı kimidir: (Əlavə 1)

Müəssisənin tərtib etdiyi əmək haqqı cədvəlləri ilə vergi hesabatları müqayisə edildikdə 2018-cı il 31 Dekabr tarixi üçün hesablanmış əmək haqqı məbləği ilə bəyan edilmiş rəqəmlər arasında və tutulmuş vergilər üzrə fərq 432.79 manat aşkar edilmişdir.

Audit olunan dövr üzrə AZ FP Co Ltd MMC tərəfindən 2018-ci il üçün Əlavə Dəyər Vergisi bəyannaməsi üzrə bəyan edilən rəqəmlərin auditlə aşkar olunmuş məbləğlərin müqayisəli cədvəli aşağıdakı kimidir: (Əlavə 2)

Auditlə müəyyən edilmiş rəqəmlərin mənbəyi müştəri tərəfindən təqdim edilən bank çıxarışları, ədv bəyannamələri, onlayn kargüzərlik sistemindən əvəzləşmələr üzrə çıxarışlar, deposit hesabından çıxarışlardır.

Yekun cədvəlin nəticəsi olaraq AZ FP Co Ltd MMC tərəfindən hesabat ayları üzrə ümumilikdə 42,084.26 manat məbləğində vəsait bəyannamə verilərkən əskik bəyan edilmişdir. Bunun nəticəsi olaraq Azərbaycan Respublikası Vergi Məcəlləsinin 58.1. maddəsinə əsasən verginin hesabatda qeyd edilən dəyəri

verginin hesabatda qeyd edilməli olan dəyərində nisbətən azaldılmışdırsa, o cümlədən büdcəyə daxil olacaq vergi dəyəri hesabat verməməklə yayındırılmışdırsa, vergi ödəyicisinə az və yaxud vergi məbləğinin 50 %-i qədər maliyyə cəza tədbiri tətbiq olunur. Bu maddənin müddəalarını nəzərə alınsa MMC-nin gələcəkdə vergi orqanı tərəfindən 21,042.13 (İyirmi bir min qırx iki manat 13 qəpik) maliyyə sanksiyası tətbiq edilə bilər.

Xəzinə əməliyyatları

Xəzinə əməliyyatları tərəfimizdən analiz edilərkən, **AZ FP Co Ltd** MMC-nin xəzinə kitabı audit üçün bizə təqdim edilmədi. Bank çıxarışları və təqdim edilən xəzinə hesabı üzrə proqramdan çıxarışlara əsasən, “**AZ FP Co Ltd**” MMC tərəfindən 2018-ci il üzrə xəzinəyə **65,301.00 AZN** (Altmış beş min üç yüz bir manat 00 qəpik), vəsait mədaxil, 2018-ci il üzrə xəzinədən **65,627.22 AZN** (Altmış beş min altı yüz iyirmi yeddi manat 22 qəpik), məxaric edilib.

Qeyd olunan əməliyyatlar aparılarkən Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Nazirliyinin i-102 nömrəli, 14 noyabr 2007-ci il tarixli Ciddi hesabat blanklarının tətbiqi və uçotunun aparılması qaydalarının pozularaq xəzinə-bank əməliyyatlarında mədaxil və məxaric prosedurlarında xəzinə kitabından istifadə edilməmişdir.

Xəzinə kitabının olmaması qənaətinə gəlsək, bu fakt şirkət üçün bir sıra vergi və maliyyə sanksiyaları risklərinin yaranmasına səbəb ola bilər. Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsinin 58.7 maddəsinə əsasən nağd pul hesablaşmalarının həyata keçirilməsi qaydalarının pozulmasına, başqa sözlə desək, nəzarət-kassa aparatları və yaxud ciddi hesabat blankları tətbiq olunmadan, qanunvericiliklə təyin edilmiş ciddi hesabat blanklarından faydalanmadan və yaxud təyin edilən qaydada təsdiq edilmiş formalara müvafiq olmayan ciddi hesabat blanklarından faydalanmaqla, ölkə əhalisi ilə pul hesablaşmalarının tətbiqinə, ölkə əhalisi ilə pul hesablaşmalarının qeydiyyatının həyata keçirilməsi qaydalarının pozulmasına görə vergi ödəyicisinə:

- təqvim ili ərzində belə hallara birinci dəfə yol verildikdə 400 manat
- ikinci dəfə yol verildikdə 800 manat
- üç və daha çox dəfə yol verildikdə 1200 manat

2016-cı il 16 dekabrda AR-nın Prezidenti tərəfindən "Nağdsız hesablaşmalar haqqında" Qanun imzalanmışdır. Həmin qanun 01 yanvar 2018-ci il tarixindən qüvvəyə minib. Qanunun 3.3 bəndinə əsasən ƏDV məqsədləri üçün qeydiyyatda alınmış vergi ödəyiciləri və vergi tutulan əməliyyatların həcmi ardıcıl 1 illik dövrün istənilən ayında 200 min AZN-dan artıq olan ticarət və ictimai iaşə fəaliyyəti göstərən vergi ödəyiciləri tərəfindən təqvim ayı ərzində otuz min manatdan artıq nağd əməliyyat apara bilməz, digər vergi ödəyiciləri üçün bu limit on beş min manat müəyyən edilib.

“**AZ FP Co Ltd**” MMC digər vergi ödəyiciləri kategoriyasına aid edildiyi üçün, təqvim ayı ərzində on beş min manatdan yuxarı nağd əməliyyat aparması qanunla qadağandır. Təhtəlhesab şəxs tərəfindən aparılan hər hansı xərc əməliyyatları və təhtəlhesab şəxsə ödənilən nağd vəsaitlər bu qanunun təsiri altına düşür və qanun tərəfindən tənzimlənir. Audit olunarkən müəyyən olundu ki, Cəmiyyət tərəfindən 2018-ci il i ərzində qanunun tələbləri pozularaq **7,436.40 AZN** (Yeddi min dörd yüz otuz altı manat 40 qəpik) məbləğində vəsait nağd qaydada artıq məxaric etmişdir (cədvəl əlavə olunur).

Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsinin 58.7-1 maddəsinə əsasən Nağdsız hesablaşmalar haqqında AR Qanununun tələblərinin pozulmasına əsasən aşağıdakı vergi ödəyicilərinə Qanun pozulmaqla həyata keçirilən əməliyyatın toplam dəyərinin təqvim ili boyunca bu hala ilk dəfə yol verdikdə 10 %-i, II dəfə yol verdikdə 20 %-i, üç və daha çox dəfə yol verdikdə 40 %-i miqdarında maliyyə cəza tədbiri tətbiq olunur. Qeyd olunan pozuntunu nəzərə alaraq MMC-nə **2974.56 manat** (iki min doqquz yüz yetmiş dörd manat 56 qəpik) maliyyə sanksiyası təqdim edilə bilər.

Kadrlar uçotu

Kadr sənədlərinə baxış keçirərkən ümumilikdə sənədlər qaydasında olmasına baxmayaraq, iş yerlərinin attestasiyasının keçirilməsi haqqında sənəd mövcud deyildi.

Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətlər Məcəlləsinin 192.2-ci maddəsinə əsasən İşəgötürən tərəfindən işçilərin və ofislərin attestasiyasının keçirilməsi qaydalarının pozulmasına görə-700 manatdan 1200 manatadək məbləğdə cərimə olunur.

Əsas vəsaitlərin uçotu

Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsinin 13.2.17. maddəsinə əsasən əsas vəsaitlər — istifadə müddəti bir ildən çox olan və dəyəri 500 AZN-dan çox olan bu Məcəllənin 114-cü maddəsinə əsasən amortizasiya edilməli olan maddi aktivlərdir.

Əsas vəsaitlər kateqoriyası üzrə audit prosedurları 2018 ci il üzrə əsas vəsaitlərin mədaxili, məxarici və amortizasiyası üzrə aparılıb. Nəticədə uçotun mövcud qanunvericilik aktların tam olaraq uyğun aparılmaması, bəzi hallarda əsas vəsait kateqoriyasına aid olunan vəsaitlərin birbaşa xərcə silinməsi faktları auditlə müəyyən olunub. 31 dekabr 2018-ci il tarixə MMC-nin balansında 501 adda qalıq dəyəri 191,057.12 manat təşkil edən əsas vəsait mövcud olmuşdur. Onlardan qalıq dəyəri 500 manatdan az olan əsas vəsaitlərin miqdarı 92, ümumi qalıq məbləği isə 30,686.68 manat təşkil etmişdir. Azərbaycan Respublikasının VM-nin 114.8. maddəsinə əsasən ilin axırına əsas vəsaitin qalıq dəyəri 500 AZN-dan və ya ilkin dəyərinin 5 %-dən az olduqda, qalıq dəyərinin məbləği gəlirdən çıxılır. Qanunvericilik qeyd olunan əsas vəsaitləri balansdan silinməyə və xərcə aid etməyə icazə verdiyi halda, əsas vəsaitlər silinməyib, əvəzində bu vəsaitlərə amortizasiya hesablanması davam etdirilib.

Bölüşdürülməmiş mənfəət məbləğləri

“AZ FP Co Ltd” MMC-nin 31 Dekabr 2018-ci il tarixə bölüşdürülməmiş mənfəəti 18S,894.64,manat məbləğində təşkil edib. Qeyd olunan məbləğlər. Audit olunan dövr ərzində bölüşdürülməmiş mənfəətin hərəkəti düzgün hesablanıb,

auditlə heç bir kənarlaşma aşkar edilməyib. Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 90-1-ci maddəsinə əsasən Məhdud məsuliyyətli cəmiyyətin fəaliyyəti nəticəsində qazanılan xalis mənfəətin iştirakçılar arasında paylaşdırılması cəmiyyətin tərəfindən qəbul olunan qərar əsasında cəmiyyətin qanunvericiliyində xüsusi qaydada həyata keçirilir. Bu qərarla mənfəətin bütöv və yaxud qismən paylaşdırılması təyin oluna bilər.

Həmin Məcəllənin 90-1.2. maddəsinə əsasən Məhdud məsuliyyətli cəmiyyətin iştirakçılarının qanun kapitalındakı mayalarına əsasən mənfəət əldə etmək hüququ vardır. Xalis mənfəət ümumi yığıncağın qərarı verildikdən dərhal sonra bir ay ərzində ödənilməlidir.

Audit olunan dövr ərzində Cəmiyyətin təsisçiləri tərəfindən mənfəətin bölüşdürülməsi halları baş verməyib.

Qeyd olunan bölmə hazır edilərkən istinad edilən qanunvericilik aktları:

1. AR-nın Nağdsız hesablaşmalar haqqında qanunu
2. AR-nın Vergi Məcəlləsi
3. AR Mülki Məcəlləsi
4. AR-nın Mühəsibat uçotu haqqında qanunu
5. AR Maliyyə Nazirliyi tərəfindən təsdiq edilən MHBS-na əsasən memorial order forması əsasında sintetik uçotun aparılması Qaydası
6. Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyi tərəfindən təsdiq edilən Aktivlərin və öhdəliklərin inventarizasiyası Qaydaları

Güman edirik ki, yuxarıdakılar Sizin üçün faydalıdır. Bunlarla əlaqədar hər hansı sualınız yarandığı təqdirdə xahiş edirik ki, istənilən vaxt bizimlə əlaqə saxlayasınız.

III.FƏSİL. AZƏRBAYCANDA KİÇİK VƏ ORTA SAHIBKARLIQ SUBYEKTLƏRİNDƏ MALİYYƏ HESABATLARININ EHTİBARLI HAZIRLANMASINI TƏMİN EDƏN UÇOT QAYDALARININ TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ

3.1 Azərbaycanca kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərində tərtib olunan maliyyə hesabatlarında əks olunan informasiyanın keyfiyyət xüsusiyyətlərinin artırılması

Beynəlxalq ticarətin tərəqqisi, çox millətli müəssisələrin yaranması və kapital bazarının qloballaşması ilə bağlı fərqli dövlətlərin müəssisələrinin maliyyə hesabatlarının harmonizasiyasına tələb yaranmışdır. Uçotun harmonizasiyası uçot sahəsindəki mövcud problemləri dövlətlərarası arenaya çıxarmışdır. MU-nun mövcud sistemindəki qüsurlar da fərqli hesabat formalarının hazırlanmasında dövlətlərarası standartların tətbiq olunması ilə əlaqədar mövcud sistemdə əmələ gələn standartlaşma problemləridir. Məlumdur ki, MHBS fərqli hesabat formalarının dünya miqyasında müxtəlif müəssisələr üzrə müqayisəliliyini həyata keçirir və hesabatdakı məlumatların xarici istifadəçilər üçün aşkarlılığına xüsusi şərait yaradır. Uçotun həyata keçirilməsi və hesabatın tərtib edilməsi qaydalarının dövlətlərarası standartlar əsasında harmonizasiyasına tələb yaranır.

MHBS-nin aşağıdakı obyektiv üstünlükləri bu harmonizasiyanı daha da vacib edir:

- Dəqiq iqtisadi məntiq;
- Uçot sahəsində ən yaxşı modern dünya təcrübəsinin sistemləşdirilməsi;
- Yer üzündə maliyyə hesabatlarının istifadəçilərinin başa düşmələrinin sadələşdirilməsi.

Ancaq milli uçot sistemlərinin dövlətlərarası standartlara əsasən qaydaya salınması zərurətinə baxmayaraq başqa dövlətlərin mühasibat prinsiplərindən eyni ilə istifadə edilməsi və yaxud MHBS-in mexaniki şəkildə tətbiq olunması bəzi səbəblər üzündən arzu edilən nəticələri vermir. Bu səbəblərə aşağıdakıları aid etmək olar:

1. Mühasibat terminlərin qeyri-adekvatlığı;
2. Kifayət sayda mütəxəssislərin olmaması;
3. Standartlaşdırma üzrə mütəxəssislərin digər ölkələrin standartları əsasında uçotu qura bilməmələri;
4. Hamının başa düşə biləcəyi ədəbiyyatın çatışmaması.

Bu çatışmazlıqların ən azı endirilməsi üçün aşağıdakı tədbirlərin həyata keçirilməsi məqsədmüvafiqdir:

1. Milli standartlar hazırlanan zaman onların məzmunu ən yüksək səviyyədə dövlətlərarası standartlara harmonizasiya edilməlidir;

2. Uçot məlumatların kompyuterlərdə işlənilməsi üçün istifadə olunan proqramların, həmçinin, MU registrlərinin və hesabat formalarının məzmunu təkrar yoxlanmalıdır;

3. Mühasibatlıq üzrə kadrların yetiştirilmə sistemi inkişaf etdirilməlidir və s.

Qloballaşan iqtisadi şəraitdə AR-da da MU-nun dövlətlərarası standartlara harmonizasiyası vacib əhəmiyyət kəsb edir. Ancaq yeni MU sisteminin təmin edilməsi ilə bağlı mövcud sistemdə bəzi qüsurlar vardır. Bu qüsurlar əsasən aşağıdakılardır:

- MU və audit sektorunda müasir bilik və bacarıqlara sahib kifayət qədər mütəxəssis yoxdur;
- Ali və digər təhsil mərkəzlərində tələbə və şagirdlərə MU ənənəvi olaraq köhnə üsulla tədris edilir;
- Beynəlxalq və MMUS-nın tədrisi üzrə metodoloji baza mövcud deyildir və buna görə də müvafiq dərslik və başqa bir sıra tədris vəsaitləri tərtib edilməmişdir;

AR-da MU üzrə mütəxəssislərin yetişdirilməsi üçün müvafiq təhsil müəssisələrinin geniş imkanları vardır. Ancaq müasir tələblərə müvafiq mütəxəssis hazırlığının təmin edilməsi üçün bəzi tədbirlər görülməlidir:

MU üzrə yeni tələblərə uyğun mütəxəssis yetişdirilməsini təmin edən təhsil proqramları inkişaf etdirilməlidir;

MU-na aid fənlərin proqramlarının məzmunu MHBS-ya uyğunlaşdırılmalı, müasir dərs vəsaitləri və yaxud dərsliklər tərtib olunmalıdır;

Müasir proqamlara uyğun olaraq MU-na aid fənləri tədris edən müəllimlərin inkişaf etdirilməsi üçün treninqlər həyata keçirilməli və məzunlara bəzi sertifikatlar təqdim edilməlidir;

Treninqlərin təşkil edilməsi üçün MHBS-nı tətbiq etməyi bacaran, bu ixtisas üzrə xarici dövlət ali məktəblərində təhsil almış və yaxud dərs demiş müəllim mütəxəssislərdən ibarət ekspert qrupu hazırlanmalıdır.

Beynəlxalq təcrübədə bu sahibkarlıq subyektlərinin tanınma meyarları və onların təsnifləşdirilməsi aşağıdakı kimidir. 1.Maliyyə Hesabatının Beynəlxalq Standartları Şurası-sözügedən sahibkarlıq subyektləri üçün maliyyə hesabatı standartı forması hazırlayarkən(IFRS for SMES) bu sahibkarlıq subyektlərinin bir sıra özünə məxsus xüsusiyyətlərini qeyd etmişdir ki, bunlar aşağıdakılardır.

1.1.Bu sahibkarlıq subyektləri ictimaiyyətə açıq deyillər.

1.2.Bu sahibkarlıq subyektləri əsas içtimai xidmətləri həyata keçirmirlər .

1.3.Bu sahibkarlıq subyektləri cəmiyyətə maliyyə hesabatı təqdim etmək məcburiyyətində deyillər. Yəni sözügedən sahibkarlıq subyektləri kənar istifadəçilərə yalnız ümumi maliyyə hesabatı təqdim edirlər və.s

Maliyyə planını tərtib edilərkən mütləq birinci fəsildə olan müddəalara əsaslanmalıdır. Bu planda qeyd edilən biznesi təşkil etmək üçün sahibkar ona nə qədər vəsait lazım olduğunu qeyd etməli, sonra o özünün nə qədər maliyyə imkanı olduğuna nəzər yetirməli və burada götürdüyü investisiya, kredit və yaxud digər maliyyə yardımları haqqında qeydlərini götürməlidir. Bununla yanaşı, lazım olacaq təchizatlar, avadanlıqlar, maşınlar və s. də maliyyə mənbəyi kimi qeyd edilir.

Burada MU-nun doğru şəkildə qurulması çox vacib məsələdir, ona görə ki, bundan müəssisənin gələcəyi də asılı ola bilər. İstənilən müəssisənin mühasibat şöbəsində daxili idarə etmə hesabatlarının həyata keçirilməsi, maliyyə

hesabatlarının tərtib olunması və vergi uçuotu həyata keçirilir. MU müəssisənin elə bir vacib hissəsidir ki, burada müəssisə zərər və gəlir qazana bilər.

Mühasibat uçuotu sayəsində müəssisələr hazırkı vəziyyətini öyrənə bilər, həmçinin gələcəkdə hansı addımlar atmalı olduqlarını müəyyənləşdirirlər.

Müasir dövrdə MUBS tətbiq edilir ki, bu da indiki vəziyyətdə bu sektorda bu standartları bilən peşəkar mütəxəssislərə tələb yaradır.

Ona görə ki, mühasiblərin bir çoxu köhnə mühasiblik proqramları ilə işləyir. Bu vəziyyəti yox etmək isə daha çox tədris mərkəzlərinin öhdəliyinə verilir. Belə ki, onlar bu sektorda güclü kadr hazırlamaqla bərabər, onları biznesin sistemində uyğun hazırlamaqda xüsusilə diqqətli olmalıdır.

Günümüzdə şirkətlərin sayının bir xeyli artması da mühasiblərə olan tələbi xeyli artırır. Əvvəlki dövrlərdə bir mühasib bir neçə şirkətdə işləyə bilirdi; kassir eyni zamanda mühasib rolunu oynayır. Ancaq bankdakı transferlərin sayı çoxaldığından, indi hətta kiçik müəssisələrdə belə ayrıca mühasib olması vacibdir. Bu səbəbdən də qeyd olunduğu kimi ali tədris müəssisələri bu yolda ciddi işlər görməli və mütəxəssislərin yetişdirilməsinə dəstək olmalıdır.

MU-nun gücləndirilməsi üçün “qara mühasibatlıq”a qarşı tədbirlər həyata keçirilməlidir. Bu məqsədlə AR-da Əmək Münasibətlərinin Tənzimlənməsinin Təkmilləşdirilməsi və Koordinasiyası Komissiyası ərsəyə gətirilmişdir. Çox insan fərdi sahibkarlıqla məşğul olur, ancaq müvafiq dövlət idarələrində əmək əlaqələrini rəsmiləşdirmirlər. Qeyri-rəsmi məşğulluq bu gün əmək münasibətləri sektorunda, iqtisadi fəaliyyət sektorunda ən çox qarşıya çıxan iqtisadi problemlərə səbəb olan qanun pozuntusudur. Bu sektorda artıq bəzi ciddi addımlar atılır və gələcək dövrlərdə bu tədbirlər nəticəsində qara mühasibatlığın azalması nəzərdə tutulur.

AR-da daim bir sıra problemlər yaranmışdır. Ancaq son illərdə bununla bağlı həyata keçirilən tədbirlər nəticəsində irəliləyişlər qeydə alınmışdır.

Bazar iqtisadiyyatında şirkətlərin sayı mütəmadi olaraq artmaqdadır, bununla yanaşı xarici faktorların təsiri nəticəsində şirkətlərin əksəriyyəti iflas etmişdir. 20 ildir ki mövcud olan BSC şirkəti də öz fəaliyyət dairəsində mühasibatlıqda bəzi

şirkətlərə öz töhfəsini vermişdir. Öz peşəkar kollektivi ilə BSC bütün növ şirkətlərə mühasibatlıq xidmətləri, dövlətlərarası MU-nun həyata keçirilməsi ilə əlaqədar xidmətləri vardır. Bunun tərkibinə müştərinin fəaliyyət sektorundan asılı olaraq, hansı vergi sisteminin tətbiq edilməsinin müştəri üçün daha səmərəli olmasının müəyyən edilməsi; cari mühasibat işlərinin izlənməsi; müəssisənin illik maliyyə nəticələrinin təhlil olunması; başqa dövlət təşkilatlarına hesabatların tərtib olunması və təqdim edilməsi; müəssisənin təsisçilərinin tələbinə əsasən müəssisənin maliyyə təsərrüfat fəaliyyətinin təhlil olunması və maliyyə vəziyyəti barəsində informasiyanın hazırlanması aiddir.

Azərbaycanda kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərində tərtib olunan maliyyə hesabatlarında əks olunmasına dair aşağıdakı təklifləri etmək olar.

1.Qanunvericilikdə kiçik sahibkarlıq subyektləri ilə orta sahibkarlıq subyektləri ayrı-ayrılıqda təsnif edilmişdir bu standart Kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinə aid olduğu üçün sözügedən sahibkarlıq subyektləri üçün vahid maliyyə hesabatı standartı forması hazırlansın Maliyyə Nazirliyi tərəfindən və İFRS for Smes uyğun şəkildə. Həmçinin qeyd etdiyim İFRS for Smes-in bölmələrinə uyğun şəkildə bu standart hazırlanmalıdır.

2.Ümumi şəkildə desək kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinin özlərinə həvalə olunur bu standartın tətbiq edilməsi yəni qanunvericilikdə öz istəyi sözü qeyd olunur o zaman mən təklif edirəm ki,kiçik və orta sahibkarlıq subyektləri bu sahədə ciddi şəkildə marifləndirilsin bu standartın ona qazandıracağı avantaj izah edilsin .

3.Sözügedən sahibkarlıq subyektlərinə yalnız vergi məqsədləri üçün yanaşılmasının düşüncəsi aradan qaldırılmalıdır.Yəni yalnız fiskal siyasət mövqeyi ilə yanaşılmamalıdır. Bu sahibkarlıq subyektlərinin böyüməsi üçün mümkün olan bütün şəraitlər yaradılmalıdır.

Azərbaycanda iri və orta müəssisələrdə mühasibat sistemləri və əməliyyatlar, əsasən, kompyuterləşdirilib. Bu, imkan verir ki, e-audit üzrə mütəxəssislər (e-auditorlar) böyük həcmdə olan və eformatda saxlanılan mühasibat uçotu üzrə

məlumatları müəssisədən elektron daşıyıcılarında alaraq, xüsusi proqram təminatlarından istifadə etməklə (ACL, IDEA) bu məlumatları qısa müddətdə vergidən yayınma riskləri baxımından təhlil etsinlər. E-auditorlar müəssisəyə getmədən, həmin müəssisənin e-mühasibat məlumatlarının xüsusi proqram təminatı və daxili məlumat bazası əsasında vergi orqanında distant təhlilini həyata keçirirlər. Bu isə vaxt və insan resurslarına qənaət etməklə yanaşı, səyyar vergi yoxlamalarının səmərəsini və şəffaflığını xeyli artırır. E-audit sisteminin Azərbaycanda ərzində e-auditin tətbiqinə hazır olan bir neçə müəssisədə ilkin olaraq pilot (sınaq) layihəsinin həyata keçirilməsi nəzərdə tutulur. Layihə başa çatdıqdan sonra alınan ilkin nəticələr əsasında e-auditin tətbiqi praktikası tədricən digər orta və iri müəssisələri də əhatə etməkdədir.

Bunları nəzərə alaraq demək olar ki, e-audit layihəsi Azərbaycanın iqtisadiyyatında şəffaflığın artırılmasında beynəlxalq maliyyə standartlarının və beynəlxalq audit standartlarının tətbiqi üçün mühüm rol oynayacaqdır. Tvinning layihəsinin reallaşdırılması nəticəsində Azərbaycan MDB məkanında ilk ölkə olaraq müasir elektron audit sisteminin tətbiqinə nail olmuşdur.

Ölkəmizdə bu standartın, tətbiq edilməməsinin əsas səbəbi 2 –ci fəsildə qeyd etdiyimiz kimi ixtisaslı kadr çatışmamazlığı və maliyyə vəsaitinin məhdudluğudur. Bütün bu negativ hallara baxmayaraq ölkəmizdə kiçik və orta sahibkarlıq subyektləri iqtisadiyyata olan töhvələri ,saylarının çox olması səbəbi ilə ölkə iqtisadiyyatının əsas hissəsini təşkil edirlər .Ancaq iqtisadiyyatın əsas hissəsini təşkil etmələrinə baxmayaraq biznes krediti əldə etməkdə,beynəlxalq bazarlara çıxış əldə etməkdə və böyüməkdə sıxıntı ilə qarşılaşırlar.Bu səbəblərdən dolayı bu standartın ölkəmizdə tətbiq edilməsi məqbuldur və bu standartın milli standart forması hazırlanarkən digər ölkələrin təcrübələrindən və bu standartda uyğun şəkildə tətbiq etdikləri uçot qaydalarından istifadə edilməlidir.

3.2 Azərbaycanda kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərində tətbiqi ilə bağlı yaranmış məsələlərin qanunvericilik bazasının təkmilləşdirilməsi

Ölkəmizdə kiçik və orta sahibkarlıq subyekti öz fəaliyyətini öz istəyiylə beynəlxalq maliyyə hesabatı normalarına müvafiq qurduqda maliyyə hesabatını hazırlamalıdırlar və Beynəlxalq Maliyyə hesabatına müvafiq formada maliyyə hesabatı hazırlamasını asanlaşdırmaqdan ötrü MN tərəfindən 30 iyun 2017 –ci ildə Maliyyə Hesabatının Beynəlxalq Standartına və Kommersiya Təşkilatından ötrü Milli Mühasibat Uçotu Standartına əsasən mühasibat uçotunun aparılması Qaydaları adlı qərarı təsdiq olunmuşdur. Bu təlimatlarda 9 fevral 2017- ci- il tarixində təsdiq olunmuş kommersiya təşkilatından ötrü yeni hesab planında özünü büruzə etmişdir . Təlimat ölkədə işləyən kommersiya təşkilatında baş verən əməliyyatın uçot və hesabatı ilə əlaqədar yeni bir tarixi mərhələlərin açılmasına gətirib çıxarmışdır. Belə ki, yeni təlimatlarda beynəlxalq maliyyə hesabatları standartına əsaslanan yeni hesab planı və bu plana əsasən müxəbirələşməni göstərməklə maliyyə hesabatı formasında təsdiq edilmişdir. Beləliklə, bu təlimatların təsdiqiylə kommersiya təşkilatının uçotu tarixində təzə bir mühasibat sistemlərinin əsası qoyuldu.

Qeyd etmək istərdik ki, təzə sistem və hesab planı əvvəlki hesab planından daha primitiv və anlaşılan olmasıyla fərqlənir. Həm də yeni standartda tərtib edilmiş hesab planıyla maliyyə hesabatı nümunələri aralarında bağlantının məntiqini daha asan bir formada başa düşmək mümkündür. Ona görə ki təzə uçot və hesabat sistemləri maliyyə bərabərliyi üstündə qurulan 5 əsas komponentin kombinasiya edilməsindən təşkil edilmişdir. Ancaq tədqiqat sonunda bu cür bir fikir yaranır ki, təzə hesab planı və maliyyə hesabatları formasının yerli vəziyyətdə icrası və Maliyyə Hesabatının Beynəlxalq Standartına uyğunlaşdırılması nöqtəyi tərəfdən təkmilləşdirməyə tələbat vardır. (Kommersiya təşkilatları üçün yeni hesablar planı 2017: s.2-4).

Zənnimizcə, ölkə tərəfindən yerinə yetirilən tədbirin faydalılığının çoxaldılması həm də ölkəmizdə işləyən kiçik və həm də orta sahibkarlıq

subyektində MMUS-nın icrasını asanlaşdırmaq məqsədiylə aşağıda göstərilən təklifin diqqətə alınması standartın tətbiqindən ötrü müsbət sonluq almağa əsas təqdim edə bilər.

I.Maliyyə Hesabatının Beynəlxalq Standarta və Kommersiya Təşkilatından ötrü Milli Mühəsibat Uçotu Standartına əsasən mühəsibat uçotunun aparılması Qaydalarında özünü tapan təzə hesab planının təkmilləşdirilməsiylə əlaqədar təkliflər:

1.Sözügedən qaydada özünü tapan təzə hesab planında qısqazamanlı aktiv bölməsində olan hesab nömrəsinin likvidlik prinsipinə əsasən hazırlanması daha məqsədə müvafiq olardı. Belə ki, məkum olduğu kimi, likvidlik prinsipinə əsasən hesab pula dönüşçə qabiliyyəti üzrə aşağı olandan artıq olana tərəf düzülməlidir. Bu tərz nömrələmələrə əsasən ən üstdə passiv aktivlər (10-cu bölmə), ən 65 sonundaysa Pul vəsaiti (24-cü bölmə) hesabı dayanmalıdır. Onun üçün də zənnimcə, Pul vəsaiti bölməsinin 22-ci bölmədən ayrılaraq 24-cü bölməyə salınması daha yaxşı olar

2. Sözügedən qaydada özünü tapan təzə hesab planında 24-cü “Sair qısqazamanlı aktivlər” hissəsində 244 sayılı “Təhtəlhesab məbləğ” hesablarının adlarında dəyişiklik olunaraq Təhtəlhesab şəxs üzrə alınacaq məbləğ adının təqdim olunmasının məqsədə müvafiq saymaq olar. Mlum olduğu kimi, öncəki uçot sistemində 71 sayılı Təhtəlhesab şəxs iləhesablaşmalar hesablarının özünü həm aktiv, həmçinin də qeyri-aktiv hesab kimi göstərməsi, təzə hesab planındaysa, aktiv-qeyri-aktiv hesab olmamasından, onun 2 parçaya ayrılaraq aktiv tərkibdə göstərilən Təhtəlhesab şəxs özünü alacaq xüsusiyyətli, öhdəlik payında yerləşən Təhtəlhesab şəxssə öhdəlik hesabı kimi aparmasıyla bağlıdır. Çox zaman şirkət təhtəlhesab şəxsə qabaqcadan ödəniş eləmədiyi vəziyyətdə onun təşkilatdan ötrü sərf elədiyi hansısa bir xərci cibindən ödədiyi vəziyyətdə bu şəxsə öhdəliyimiz ortaya çıxı bilər. Əfsus ki, var sayılan hesab planının öhdəliklər payında Təhtəlhesab şəxs üzrə kreditor borcu hesablarına da rast gəlinməyir.

3. Sözügedən qaydada özünü tapan təzə hesabl planında 53-cü qıszamanlı kreditor borcu bölməsində olan Malsatan və podratçılarla qıszamanlı kreditor borcları hesablarının adının Malsatan və təchizatçılara qıszamanlı kreditor borcları hesabıyla əvəz edilməsi daha məqsədə müvafiq olardı. Qeyd eləyək ki, Qıszamanlı kreditor borcları bölmələrində onsuz da podratçılar ilə əlaqədar əməliyyatı göstərən ayrıca 536 saylı Tikinti müqavilələrilə əlaqədar qıszamanlı kreditor borcu hesabı artıq vardır. Bu yanaşmadan “podratçılar” sözünü “təchizatçı” sözüylə əvəz eləyib bütün tip xidmət işini bir mühitə cəmləmək iqtisadi yanaşmadan daha faydalı olar. Bunu Malsatan və podratçılar ilə uzunzamanlı kreditor borcu hesabına da tətbiq eləmək olar.

4.Sözügedən qaydada özünü tapan təzə hesab planında qıszamanlı öhdəliyin 53-cü bölməsində Təhtəlhesab şəxs üzrə kreditor borcu hesablarının açılması istəyə müvafiq hesab olunmalıdır. Bildiyimiz kimi ki, əvvəlki 71 saylı təhtəlhesab 66 şəxs üzrə hesablaşma hesabı aktiv-qeyri-aktiv hesab kimi görünürdü və o özünü həm aktiv, həmçini də öhdəlik kimi göstərirdi. İndi təzə hesab planında bunu əvəz eləyən 244 saylı hesab özünü yalnız aktiv hesab olaraq göstərir. Bu cür olduqda sözügedən hesab ancaq özünü kassa hesabı olaraq apardığından ötrü təhtəlhesab şəxsə pul ödənişlərini aparıldıqdan sonra istifadə eləmək mümkün olur. Ancaq təhtəlhesab şəxsə ödənişlər eləmədən öz cibindən xərclənmələri vəziyyətlərində bu hesabdan yox, öhdəlik hesablarından istifadə eləmək vacib gəlir. Bu tərz vəziyyətdə öhdəliklər bölməsində bu cür bir hesabla qarşılaşmaq mümkünsüzdür. Bundan ötrü də 538 saylı Təhtəl hesab şəxs ilə əlaqədar öhdəlik hesablarından istifadə eləməyi təklif eləmək olar.

Beləliklə, təklif edilən hesab planında mühasibə rahatlıq yaratmaq məqsədiylə yuxarıda olan dəyişikliyin edilməsini daha istəyə müvafiq saymaq olar.(Cəfərov E.O., Abdullayeva F.Ə., Məmmədyarov M.C (2011))

II.Maliyyə Hesabatının Beynəlxalq Standartına və Kommersiya Təşkilatından ötrü Milli Mühasibat Uçotu Standartına əsasən mühasibat uçotunun aparılması

Qaydalarında özünü tapan maliyyə hesabatları formasının təkmilləşdirilməsiylə əlaqədar təkliflər aşağıdakılardır:

1.Maliyyə halı barədə hesabat və ya Balans hesabatı.

Ölkəmizdə icra edilən balans hesabatı şəklində likvidlik prinsipi pozulur.Ondan ötrü də təklif eləyirikki,balans hesabatı şəkli Maliyyə Hesabatının Beynəlxalq Standartına əsasən icra edilsin ona görə ki beynəlxalq standartda likvidlik prinsiplərinə riayət olunur.Belə ki, balans hesabatlarında likvidlik prinsipinə sərt formada riayət olunmalıdır. Likvidliyin balans hesabatlarında vacib olmasının ən birinci amili balans hesabatlarının təhliliylə bağlıdır. Balans hesabatlarının təhliliyə bilavasitə olaraq sahibkarlıq subyektinin maliyyə halını xarakterizə elədiyindən ötrü bu hesabatda likvidlik prinsipinə dəqiq formada riayət olunmalıdır.Likvidlik prinsipinə riayət olunmuş formada balans hesabatı şəklinə nümunəyə aşağıdakı cədvəldə qeyd olunmuşdur.

Cədvəl 22. Beynəlxalq maliyyə hesabatı standartına görə balans hesabatı.

Uzunmuddətli aktivlər	Xüsusi Kapital
Torpaq,tikili və avadanlıqlar	Nominal (nizamnamə) kapitalı
Qudvil	Buraxılmış səhmdar kapitalı
Digər maliyyə aktivləri	Emissiya gəliri
	Cəmi Kapital
Qısamüddətli aktivlər	Uzunmuddətli öhdəliklər.
Ehtiyatlar	Bank kreditləri
Ticarət və digər debitor borcları	Digər uzunmuddətli öhdəliklər. (vergi,pensiya və.s)
Öncədən ödənilən avanslar	
	Qısamüddətli öhdəliklər.
	Kreditor borcları (ticarət və digər)
	Hesablanmış öhdəliklər
Cəmi Aktivlər	Cəmi Öhdəliklər

Mənbə: <http://www.fiu.az/aze/wp-content/uploads/2019/04/Yekun-Hesabat.pdf>

Mənfəət və ya zərər barədə hesabatların (məcmu gəlir barədə hesabat) dövlətimizdə sahibkarlıq subyekti tərəfindən tərtib edilməsi hesablama üsuluna və kassa üsuluna əsaslanır.Ancaq beynəlxalq standartda bu hesabatların tərtib

edilməsi ancaq hesablama üsuluna əsaslanır .İlk sırada onu söyləmək lazımdır ki, hesablama üsulu gəliri və xərci baş verdiyi zamanda hesabatlarda qeydiyyatının gerçəkləşməsinin özündə göstərilir və bu qeydiyyat sonda sahibkarlıq subyektinin gəlirini və xərcini doğru formada hesabatda qeyd eləyir.Yəni həmçinin nağd ,həmçinin də nağd sayılmayan gəlir və xərcin hesabatda qeydiyyatlarının reallaşması bu hesabat komponentlərinin təhlil olunmasından ötrü böyük mühümlüyə vacibdir.Ancaq kassa üsuluna əsasən bu hesabat hazırlanandaysa təkcə nağd gəlir və xərchesabatda özünü tapır.Bundan ötrü də bu hesabatın tətbiq edilməsi təkcə hesablama üsuluna əsasən yerinə yetrilməlidir.

3. Kapitalda dəyişiklik barədə hesabat təklif Kapitalda dəyişiklik barədə hesabatın şəkli Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartına və Kommersiya Təşkilatlarından ötrü Milli Mühasibat Uçotu Standartına əsasən mühasibat uçotunun aparılması Qaydalarına 3 nömrəli əlavəsində şəkli təqdim edilmişdir və bu şəkildə sözügedən maliyyə hesabatı lazımi qədər anlaşılmayan və çətindir. Araşdırma əsasında təklif olunur ki, bu hesabatların tərtibi primitvləşdirilsin və hesabatların tərtib edilməsinin əhəmiyyətin sahibkarlıq subyektinə geniş formada Maliyyə Nazirliyinin uyğun struktur bölməsi tərəfindən şərh olunsun.Ona görə ki bu hesabat sahibkarlıq subyektinin kapitalında baş verən dəyişiliyi özündə göstərdiyindən ötrü və bu hesabatın araşdırması sahibkarlıq subyektlərindən ötrü olduqca vacib olduğundan ötrü bu məsələyə kifayətcə nəzər göstərilməlidir.

4.Pul vəsaitinin hərəkəti barədə hesabat təklif. Pul vəsaitinin hərəkəti barədə Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartlarına və Kommersiya Təşkilatından ötrü Milli Mühasibat Uçotu Standartına əsasən mühasibat uçotunun aparılması Qaydalarına 4 Nömrəli əlavədə şəkli təqdim edilmişdir.Bu şəkildə sözügedən maliyyə hesabatlarının 2 metod ilə tərtib edilir fikri özünü tapmışdır.Tədqiqat sonunda təklif olunur ki, bu maliyyə hesabatlarının tərtib olunmasından birbaşa üsul çıxarılsın ona görə ki bu metod ilə sözügedən maliyyə hesabatlarını tərtib eləmək lazımi qədər qəlizdir və həm də bu metod ilə bu maliyyə hesabatların tərtib edilməsi daha çox maliyyə vəsaitiylə tələb eləyir.

Dolayı metod ilə isə sözügedən maliyyə hesabatlarını tərtib elədikdəysə tədqiqat sonunda təklif edilir ki, bu metod ilə hesabatın tərtib edilməsini asanlaşdırmaqdan ötrü investitsiya və maliyyələşdirmə fəaliyyətindən meydana çıxan pul vəsaitinin hərəkətinə girən hesabat maddəsi mümkün səviyyədə primitivləşdirilsin və yaxud sahibkarlıq subyektinin fəaliyyət elədiyi ölkə iqtisadiyyatlarının sahəsinə görə dolayı metod ilə pul vəsaitinin hərəkəti barədə hesabatın bir sıra formalarının hazırlanması daha məqbul olar.

NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR

Ölkəmizdə kiçik sahibkarlıq subyektinin iqtisadi inkişaf etməsini təmin etməkdən ötrü son zamanlarda lazımı qədər müvəffəq islahatlar yerinə yetirilmişdir. Ancaq buna baxmayaraq indiki dövrimizdə kiçik sahibkarlıq subyekti böyüməkdə və beynəlxalq bazara giriş qazanmaqla bir çox problemlər ilə üzləşirlər. Bu problemdən ən vacibiysə kiçik sahibkarlıq subyektinin maliyyə hesabatı hazırlanmasında yaranan problemlərdir. Belə ki, dünya ölkəsinin bir çoxlarında kiçik və orta sahibkarlıq subyektləriylə əlaqədar problemə birlikdə yanaşılır və onlardan ötrü ayrıca maliyyə hesabatları standartları icra olunur. Ölkəmizdə bu norma icra edilmir və kiçik və orta sahibkarlıq subyektləriylə əlaqədar problemə adətən ayrıca yırlıqda diqqət yetirilir. Belə ki, ölkəmizdə kiçik sahibkarlıq subyektində uçot sistemlərinin doğru qurulmasından ötrü Mikro və kiçik sahibkarlıq subyektində uçotun aparılması qaydasından istifadə edilir. Əgər kiçik sahibkarlıq subyekti öz istədiyi təqdirdə maliyyə hesabatının beynəlxalq standartını və milli mühasibat uçotu standartını icra edə bilər. Bu vəziyyətdəysə ölkəmizdə kiçik sahibkarlıq subyektlərinin qabaqlaşacağı problem bu normalara əsasən Maliyyə Nazirliyi tərəfindən hazırlanan maliyyə hesabatı formasının kiçik sahibkarlıq subyektlərindən ötrü lazımı qədər çətin və anlaşılmayan olmasıdır.

Təkliflər:

1. Maliyyə hesabatlarını ictimaiyyətə açıq şəkildə dərc etdirməli olan Kiçik və Orta sahibkarlıq subyektləri bu hesabatları dərc etdirərkən və səhifələrində yayımlayarkən izahlı qeydlərin verilməsinə nəzarət edilsin.
2. Maliyyə Hesabatlarını dərc etdirməli olan Kiçik və Orta sahibkarlıq subyektləri bu hesabatları yalnız öz saytlarında deyil, həmçinin müvafiq dövlət orqanlarının saytıda yerləşdirsinlər.
3. Dövlət orqanlarının saytıda yerləşdirilməsinə nəzarət edilməsi məqsədi ilə Müvafiq İcra Hakimiyyəti Orqanları arasında kordinasiya təşkil edilsin.

4. Kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərində Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartlarının tətbiqi məqsədi ilə Maarifləndirmə işi təşkil edilsin və sertifikatlaşdırılma aparılsın.

5. Kiçik və orta sahibkarlıq subyektləri üçün Beynəlxalq Standartların tələbində hazırlanan Maliyyə Hesabatlarının keyfiyyət xüsusiyyətlərinin artırılması məqsədi ilə Hesablar Planında müvafiq dəyişikliklər aparılsın.

6. Mənfəət Zərər və Məcmu mənfəət haqqında hesabatda Funksiya üzrə və Xarakterik xüsusiyyətləri üzrə, Pul vəsaitlərinin hərəkəti haqqında hesabatda isə Birbaşa və ya Dolayı metodlardsan birindən istifadə məcburi olsun, digər metod isə könüllülük prinsipi ilə sahibkarların istəyinə buraxılsın.

7. Ölkəmizdə icra olunan sahibkarlıq subyektinin bölgüsü meyarının sahibkarlıq subyektinin fəaliyyət elədiyi sahəyə görə təzədən hazırlanması.

8. Kiçik və Orta Sahibkarlıq subyektlərinin fəaliyyətini tənzimləyən müasir qanunvericilik aktlarında müvafiq dəyişikliklər edilsin.

İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT I

Azərbaycan dilində

1. Abbasov Q.Ə. (2019) “Mühasibat uçotu” tədris və metodiki vəsait.Bakı, Apastroff. -319 səh.
2. Abbasov Q.Ə., Cəfərov E.O. (2011) İqtisadiyyatın qlobalaşdırılması şəraitində Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartları əsasında maliyyə hesabatlarının hazırlanmasının zəruriliyi və bu Standartlar üzrə sistemin yaradılması.Bakı. Maliyyə və uçot jurnalı № 4 (226) – S. 7-34
3. Abdullayeva Z. H. , Azərb. Resp. Təhsil Nazirliyi, Azərb. Dövlət İqtisad Un-ti (2015) Kiçik sahibkarlıq subyektlərin iqtisadiyyatın inkişafında rolu. Bakı, İqtisad universiteti .243 səh.
4. Aleksander D., Britton A., Yorrisen A. “Maliyyə hesabatının beynəlxalq standartları” nəzəriyyədən praktikaya , rus dilindən tərcümə ed.S.M.Səbzəliyev (2010) Bakı, İqtisad Universiteti nəşriyyatı. -762 səh.
5. Beynəlxalq Maliyyə hesabatı Standartları üzrə Milli Diplom , ACCA Approved learning partner-student tuition, GRPS,BPP Learning Media (2010) Bakı, GRPS. -667 səh.
6. Budaqov T., Dadaşov H.(2017) “Azərbaycanda kiçik sahibkarlıq” statistik məcmuə, Bakı, səh.-191
7. Cəfərov E.O., Abdullayeva F.Ə., Məmmədyarov M.C. (2011) Azərbaycanca mühasibat uçotu sahəsində yeniliklərin aparılması. Maliyyə və uçot jurnalı, S. 9-24
8. Cəfərov E.O., Abdullayeva F.Ə., Məmmədyarov M.C (2011) Maliyyə hesabatlarının təqdimatı üzrə Kommersiya Təşkilatları üçün Milli Mühasibat Uçotu Standartının tətbiqi üzrə bəzi nəzəri aspektlər. Maliyyə və Uçot jurnalı, N 7 S.9-31
9. Cəfərov, E. O (2016) Kommersiya Təşkilatları üçün Milli Mühasibat Uçotu Standartlarına uyğun olaraq qeyri-maddi aktivlərin hərəkətinə dair

əməliyyatlarının uçotda əks etdirilməsi problemləri. Maliyyə və Uçot jurnalı - №3.- S.6-21.

10. Cəfərov, E. O (2011) Kommersiya Təşkilatları üçün Milli Mühəsibat Uçotu Standartlarının konseptual əsaslarının tətbiqi üzrə bəzi nəzəri aspektlər. Maliyyə və Uçot jurnalı.- №5 (227).- S.9-23.

11. Cəfərov V. (2012- 23 avqust) KOS-ların iqtisadiyyatda yeri , Ekspress qəzet məqaləsi - Səh 9

12. Cəfərova Ş.Ə. (2018) Azərbaycanda mühəsibat uçotunun və maliyyə hesabatının milli iqtisadiyyatın inkişafına uyğun təkmilləşdirilməsi. Bakı, Kooperasiya. -227 səh.

13. “Ehtiyatlar” adlı 2 Nəli Beynəlxalq Mühəsibat Uçotu Standartı (<http://www.maliyye.gov.az/static/140/muhasibat-ucotunun-beynelxaq-standartlari>)

14. Əliyev Ş. (2010 ci il 2aprel) Dünya ölkələrində milli mühəsibat uçotu sistemləri və Azərbaycanda beynəlxalq uçot standartlarının tətbiqi. Azərbaycan müəllimi.S-5

15. Fətullayev R., İbadov İ., Abbaslı F. (2017) Mühəsibatlığa dair məsələlər toplusu. Bakı , Nurlar. -302 səh.

16. Get Through Guides Ltd. “Mühəsibat uçotunun əsasları” Beynəlxalq standartlar bazasında, tərc.ed.-headstart international, İbadov E.T., Şabanov E.İ., Şabanov T.E. (2011) Bakı, İqtisad universiteti. - 697 səh.

17. İmanov Ə.Ş. (2009) Kiçik sahibkarlıq .dərs vəsaiti. Bakı, Elm. səh-363

18. İsmayilov N.M. (2013) İstehsal xərclərinin uçotu və təhlili. metodiki vəsait. Bakı, İqtisad Universiteti. -106 səh.

19. MHBS-na əsasən mühəsibat uçotunun aparılması Qaydalarının təsdiq edilməsi haqqında AR-nın maliyyə nazirliyi kalleqiyasının qərarı № Q-01,Bakı şəhəri, 30 yanvar 2017-ci il. (<http://www.e-qanun.az/framework/34909>)

20. Mikro, kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinin rəqabətqabiliyyətli istehsalının stimullaşdırılması məqsədilə daxili bazar araşdırmalarına dövlət dəstəyi göstərilməsi Qaydasının təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı, 29 may 2019-cu il .Azərbaycan qəzeti (2019 cu il 31 May) S-2

21. Mikro, kiçik, orta və iri sahibkarlıq subyektlərinin bölgüsü meyarlarının təsdiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin Qərarı: № 556 , Xalq qəzeti (25 dekabr 2018)

22. “Mühasibat uçotu haqqında” AR qanunu № 716-IIQ Bakı şəhəri, 29 iyun 2004-cü il (<http://www.e-qanun.az/framework/5458>)

23. Rzayev Q.R. (2017), Beynəlxalq mühasibat uçotu standartları və maliyyə hesabatı, Bakı, Elm, 325 səh

24. Salahov Ə.S., Mehdiyev V.M (2016) Mühasibat ucotu Dərslik. Bakı, 3 sayılı Bakı mətbəəsi

25. Səbzəliyev S.M. (2013), Mühasibat (maliyyə) hesabatı. Bakı, UNEC, 385 səh

26. Vəliyev A., Dadaşov H. Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsi (2013) Azərbaycanda Kiçik Sahibkarlıq Bakı , Elm. səh-200

27. Kazımova Ə.X., Hüseynova S.X., Azərb. Resp. Təhsil Nazirliyi, Azərb. Dövlət İqtisad Un-ti, (2017) Aqrar Sahibkarlığın Maliyyə təminatı və onun tənzimlənməsi problemləri. Bakı . Elm, səh -190

Rus dilində

1. Бабаев Ю.А., Петров А.М. (2014) Теория бухгалтерского учета учебник. Москва, Проспект. -240 стр.

2. Беликово Т.Н. (2012) Самоучитель по бухгалтерскому и налоговому учету и отчетности Москва, Питер. -270 стр.

3. Каморджанова Н.А (2017) Бухгалтерский учет: интересный курс за 7 дней учебное пособие. Москва, Проспект. -438 стр.

4. Карпова Т.П., Винокурова О.А. (2015) Национальные модели бухгалтерского учета европейских стран (монография), Москва, Вузовский учебник, Инфра-М. -219 стр.
5. Кондраков Н.П., Кондраков И.Н. (2015) Бухгалтерский учет на малых предприятиях учебное пособие. Москва, Проспект. -634 стр.
6. Ремизова Е.Ю., Султанова Г.С. (2010) МСФО: учет и отчетность практическое пособие. Москва, Омега-Л. -131 стр.

İngilis dilində

1. Barlev B., & Haddad J. R. (2017). Harmonization, Comparability, and Fair Value Accounting.". Journal of Accounting, Auditing, & Finance.
2. Barth M. E. (2018). Global Financial Reporting: Implications for U.S. Academics. The Accounting Review, pp: 159- 179.
3. Fink R. (2018). IFRS' LIFO action could mean thinner cash flows, fatter tax bills. Financial Week.,pp.254
4. Haruhiko Tominaga (2018). Effects of Inventory Control on Bullwhip in Supply Chain Planning for Multiple Companies. International Journal of Innovative Computing, Information and Control, pp:513-529.
5. Lan H. (2014). Lower Of Cost Or Market Inventory Valuation: IFRS Versus US GAAP. Journal of Business & Economics Research, Volume 12(Number 1).

İnternet resursları

1. <http://www.e-qanun.az>
2. <http://www.maliyye.gov.az>
3. <https://www.azersun.com>
4. <http://www.fiu.az/aze/wp-content/uploads/2019/04/Yekun-Hesabat.pdf>

Əlavələr

Əlavə 1. “AZ FP Co Ltd, MMC” tərəfindən 2018-ci il audit dövrü üzrə muzzdu işlər əlaqədar ödəmə mənbəyindən tutulan gəlir vergisi bəyannaməsi üzrə bəyan edilən rəqəmlərin auditlə aşkar olunmuş məbləğlərin müqayisəsi

<i>Gəlir vergisi-14%</i>	<i>DSMF-3%</i>	<i>DSMF-22%</i>	<i>Auditlə aşkar edilmiş</i>
			<i>fərqlər</i>
279.31	120.30	882.21	-
221.55	102.23	749.67	
246.48	117.92	864.73	
747.34	340.45	2,496.61	
275.31	124.09	910.03	
585.20	190.50	1,397.00	
1,198.61	338.37	2,481.42	
2,059.12	652.97	4,788.44	426.27
914.04	291.07	2,134.52	
1,213.89	351.26	2,575.93	
1,350.57	377.76	2,770.22	
3,478.50	1,020.09	7,480.67	6.52
968.06	309.68	2,270.95	-
878.14	234.67	1,720.94	
908.36	236.50	1,734.32	
2,754.56	780.85	5,726.21	
9,039.52	2,794.35	20,491.93	432.79
#	<i>Hesabat ayı</i>	<i>Rüb</i>	<i>Əmək haqqı</i>
1	<i>Yanvar</i>		4,010.06
2	<i>Fevral</i>	1.RÜB	3,407.57
3	<i>Mart</i>		3,930.60
	Sum		11,348.23
4	<i>Aprel</i>		4,136.48
5	<i>May</i>	2.RÜB	6,350.00
6	<i>İyun</i>		11,279.16
	Sum		21,765.64
7	<i>İyul</i>		9,702.36
8	<i>Avqust</i>	3.RÜB	11,708.76
9	<i>Sentyabr</i>		12,591.93
	Sum		34,003.05
10	<i>Oktyabr</i>		10,322.50
11	<i>Noyabr</i>	4.RÜB	7,822.46
12	<i>Dekabr</i>		7,883.25
	Yekun		26,028.21

	Cəmi		93,145.13
--	-------------	--	------------------

Mənbə: AZ FP Co Ltd MMC –daxili auditinə dair maliyyə hesabatları əsasında müəllif hesablamaları əsasında tərtib olunub

Əlavə 2. AZ FP Co Ltd MMC tərəfindən 2018-ci il Audit olunan dövr üzrə Əlavə Dəyər Vergisi bəyannaməsi üzrə bəyan edilən rəqəmlərin auditlə aşkar olunmuş məbləğlərin müqayisəsi

Dövr	Vergi Məbləği Bəyan edilib	Büdcədən qaytarılır	Büdcəyə ödənilməlidir	Büdcədən qaytarılır	Fərq Azaldılmışdır	Artıq Hesablanmışdır
İyul 2016	8,398.95	-	10,094.23	-	1,695.28	-
Avqust 2016	12,085.79		9,935.21			2,150.58
Sentyabr 2016	7,383.45		8,410.56		1,027.11	
Oktyabr 2016	1,233.92		14,333.26		13,099.34	
Noyabr 2016	6,278.57		13,094.71		6,816.14	
Dekabr 2016	7,705.87		14,891.74		7,185.87	
Yanvar 2018	8,157.60		8,065.36			92.24
Fevral 2018	8,181.49		8,219.76		38.27	
Mart 2018	16,051.38		15,763.97			287.41
Aprəl 2018	14,803.49		15,014.71		211.22	
May 2018	1,015.16		1,037.95		22.79	
İyun 2018	6,285.26	-	4,559.29	-	-	1,725.97
İyul 2018	10,929.05	-	10,050.72	-	-	878.33
Avqust 2018	7,030.00		7,006.43			23.57
Sentyabr 2018		2,096.89		2,003.61	93.28	
Oktyabr 2018	5,530.89	-	5,571.00	-	-	44.11
Noyabr 2018	3,697.33		15,090.19		-	11,392.86
Dekabr 2018	7,257.48		7,719.45		-	461.97

Mənbə: AZ FP Co Ltd MMC –daxili auditinə dair maliyyə hesabatları əsasında müəllif hesablamaları əsasında tərtib olunub.

Cədvəllərin siyahısı

Cədvəl 1. İstifadəçilərin maliyyə hesabatlarına yanaşma tərz	17
Cədvəl 2. BMT üçün kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərin tanınma meyarı.	19
Cədvəl 3 . İƏİT-nin məlumatına görə bəzi ölkələrdə kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinin tanınma meyarları:	20
Cədvəl 4 . Mikro,kiçik ,orta və iri sahibkarlıq subyektlərinin bölgüsü meyarları.	21
Cədvəl 5. Giləzi Quşçuluq Şirkəti MMC Müəssisəsi, AZ FP Co Ltd Süd Zavodu və Karmen MMC balans aqreqatlarının strukturu, min AZN (2016-2019-ci illər)	30
Cədvəl 6. Giləzi Quşçuluq Şirkəti MMC, AZ FP Co Ltd Süd Zavodu və Karmen MMC istehsal müəssələrinin kapital strukturu (2016-2019-ci illər)	31
Cədvəl 7. Quşçuluq Şirkəti MMC, AZ FP Co Ltd Süd Zavodu və Karmen MMC istehsal müəssələrinin mühasibat balansının likvidlikəmsalı (2016-2019-ci illər)	32
Cədvəl 8. Giləzi Quşçuluq Şirkəti MMC, AZ FP Co Ltd Süd Zavodu və Karmen MMC istehsal müəssələri üzrə rentabellik göstəriciləri (2016-2019-ci illər)	33
Cədvəl 9. Giləzi Quşçuluq Şirkəti MMC , AZ FP Co Ltd Süd Zavodu və Karmen MMC istehsal müəssələri üzrə aktivlərin dövriyyəsi (2016-2019-ci illər)	34
Cədvəl 10. Giləzi Quşçuluq Şirkəti MMC , AZ FP Co Ltd Süd Zavodu və Karmen MMC istehsal müəssələri üzrə maliyyə leveridji (2016-2019-ci illər)	35

Cədvəl 11. Giləzi Quşçuluq Şirkəti MMC , AZ FP Co Ltd Süd Zavodu və Karmen MMC istehsal müəssisələri üzrə əməliyyat və maliyyə leveridjinin birgə səmərəsi(2016-2019-ci illər)	36
Cədvəl 12. Empirik nəticələr	39
Cədvəl 13. Haussmann testi (gəlirlər və aktivlər arasında)	39
Cədvəl 14. Haussmann testi (likvidlik və gəlir arasında)	40
Cədvəl 15. Regressiyanın standart həddi	41
Cədvəl 16. Summary Statistics	41
Cədvəl 17. Kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərindən ötrü maliyyə hesabatı standartı bölümü.	44
Cədvəl 18. Legans MMC şirkətinin 31/12/2019 tarixinə maliyyə vəziyyəti haqqında hesabatı	49
Cədvəl 19. Legans MMC şirkətinin 31/12/2019 tarixinə mənfəət və zərərlər haqqında hesabatı	50
Cədvəl 20. Legans MMC şirkətinin 31/12/2019 tarixinə kapitalda dəyişiklik haqqında hesabatı	50
Cədvəl 21. AZ FP Co Ltd, MMC tərəfindən 2018-ci il audit dövrü üçün əmənfəət vergi bəyannaməsi üzrə bəyan edilən rəqəmlərin auditlə aşkar olunmuş məbləğlərin müqayisəsi	61
Cədvəl 22. Beynəlxalq maliyyə hesabatı standartına görə balans hesabatı.	76